A

PANNONHEGYI

PAPI TIZED

SOMOGYBAN.

TÖRTÉNETI

JOGI ÉS PERES SZEMPONTBÓL

NÉZVE

1854-ben.

IRTA

HEGEDÜS JÓSEF

NAGY KANIZSÁN SZÉKELŐ H. ÜGYVÉD.

Ára 30 kr. p. p.

1854.

NAGY KANIZSÁN.

A

PANNONHEGYI

PAPI TIZED

SOMOGYBAN.

TÖRTÉNETI, JOGI ÉS PERES SZEMPONTBÓL

NÉZVE

1854-ben.

IRTA

HEGEDÜS JÓSEF

NAGY KANIZSÁN SZÉKELŐ H. ÜGYVÉD.

NAGY KANIZSÁN,

MARKBREITER J. NYOMDÁJÁBÓL 1854.

Ingyen adattatok el; pénz nélkül megszabadittattok.

Esaiás LII. 3.

Nem parentatiot irok. A beteg, mely bonczkés alá jő, hatalmas életműszerkezettel bir, s alkalmasint életben marad — ha csonkultan is.

Ki ezen értekezés czimét megpillantja, egyelőre azt hiszi: özönviz előtti gondolat; s az ismert néhai óriás halványuló nevére keresztet vetve, csöndes örök álmot kiván. S ki is lehetne oly jámbor, hogy háladatlan munkának drága időt áldozva, 1854-ben is még papi tizedről értekezzék. Mind igaz. Az 1848-dik évi 13. törvény a a papi tizedet tüstön-tüből kitépte, és eltörölte, de azért Somogyban a borbóli papi tized javában divatoz. Különös, de ugy van, s ki ezt nem tudja, igen messze lakik Somogytól.

Kérem az olvasót: se a pannonhegyi szentmártoni főapátság, se a somogymegyei földesurak jog és törvény iránti tisztelete fölött pálczát törni ne hirtelenkedjék. — Szép sorjában elmondok mindent, azaz: a mit tudok, s örülni fogok, ha a dolog végén velem egyetért.

Néhány somogymegyei, papi tized alá több mint egy század óta összeirt, s azzal még most is adózó, szőlőhegyek gazdái által ügyvédül megkerestetvén, de később tizedszedő uradalom részéről is érdekelve lévén; kevés fürkészés után csak hamar átláttam, hogy a pannonhegyi papi tized, és a törvények s gyakorlat által értelmezett — clericalis — papi tized között lényeges jog-különbség

van; s annak, ki a somogyi — engesztelő áldozati — tizedet tüzetesen akarja tárgyalni, megtámadni, vagy védeni, nem elegendő csupán a magánjog, a „corpus iuris“, ha egy betüig tudja is, annak még sok egyebet is kell tanulmányoznia — bár a források most már csaknem ó kutakká váltak.

Ezen okból tett tanulmányozásom eredménye immár a jelen értekezés, mely — ugy hiszem — mind a két érdekeltes fél táborában fog rokon nézetekkel találkozni; s mely nem csak korszerü, hanem utolsó perczszerü is leszen azért, mivel az örök időkre döntő csata sok helyütt most vivatik, sok helyütt előkészittetik; de átaljában az 1853. martius 2-diki cs. nyiltparancs szerinti megváltás ideje innentova bekövetkezik.

És aztán nemzetgazdászati szempontból is megérdemel a tárgy nehány lapnyi tüzetes értekezést. Somogy megyében legkevesebb: 65 ezer hold van szőlőtőkékkel beültetve. A hegyvám törvényes bázisát, tehát a legkisebbet, véve mérvül, terem évenkint minden holdon 20 akó, következve az egész becsültetett területen egy millio háromszáz ezer akó; ebből tized jutalbér: 130 ezer akó; mi 3 ft. közép árral véve: 390 ezer pft. évi forgalom; tőkésitve pedig hét millio nyolczszáz ezer pft. Nem mindennapi kérdés: e tőke kit illet most törvényleg, s kinek mentessék meg?

Azok kedvéért, kik diákul tudnak ugyan, de vele veszödni nem szeretnek, s azok kedvéért, kik diákul nem is tudnak, de olvasni s érteni mégis szeretnék, az okmányokat forditásban is közlöm. Egyébiránt rövid lenni igyekezem, s különösen a történeti részben csak a jelentékenyebb vonásokat adandom.

Kanizsa, september 26. 1854.

I.

A pannonhegyi papi tized eredete s jelenkorig lefolyt története.

Hadban volt Szent István, első magyar király — ekkor még fejedelem — Veszprém alatt, hol a pogányság felriasztott bősz szelleme küzdött végharczot a keresztyénség szelid lelkével. Kopasz Zirind fia, Koppány [1]) Somogy földének hatalmas és gazdag herczege, Somogynak egész népével kelt fegyverre a pogány-térítő fejedelem ellen, kinek fönkelt — mintegy mennyei ihletségében, országotalkotó erős kezeiben, s a keresztyén vallás elfogadására kényszerítő eszközeiben, több magyar törzsök főnökök is hatalmuk törelmét, fejedelmi tekintélyük süjjedését, s ős szokásaik s erkölcseik pusztulását sejtvén, szinte Koppány köré sereglének, s mellette nyilt homlokkal harczoltanak. Nagy volt a bomlás, vérengző a csata, s annyira kétes a kimenetel, hogy István rendülten omlott törött térdeire, s vitéz

[1]) A magyar történe t diák irói „Cupa — Cupanusnak“ nevezik; de több jeles magyar irók Koppány-nak. S ez utolsók mellett nem csak több oklevelek bizonyitnak, de történeti emlékek és hagyományok is — magában Somogyban is. Tudva van, hogy hajdan helységek is kaptak emberi keresztneveket, s Somogyban maig is van „Koppány“ helység, „Koppány“ folyó.

harczosainak kitartása, s szent ügyének diadala iránt kétségbe esve, Szent Mártont, Pannonia védszentét, hivta segédül, s szorongó lélekkel, de teljesen áthatottan vallásos buzgósággal szent fogadalmat tett, hogy ha e csatát megnyerendi, győzelmi jutalmul, szent Mártonnak monostort alapit, s ennek, a hadra kelt nép örök büntelméül, a fellázzadt Somogy megye minden tenyészetéből, sőt még a nép szaporodásából is tizedet ajándékoz és kötelez.

István kérése meghallgattatott; az elkeseredettségben ölre ment harcz legnagyobb hevében Koppány a német Venczelinnel, István hadintézőjével, szállt történetes párbajra, s Venczelin rettenetes csapásai Koppányt élettelenül földre teritvén, a végzetszerü csata győzelme Istváné lett.

István szent fogadását teljesitendő, attya Géiza által a Pannonhegyen épitni megkezdett monostort bevégezte, s ebben apátságot alapitván, a szent benedekeseknek, kik akkor már különben is itt laktak, átadta; benne Anastaziust, előbb Radla név alatt ismeretes tudóst, a hadakban és a keresztyén vallás terjesztésében buzgó hivét, és követőjét apáttá nevezte, adván annak és apátságának Somogy megye egész területéni mindennemü termésnek tizedét, s többféle személyes és vagyoni kiváltságokat, mellyek a következő alapitó oklevélben foglalvák:

Privilegium datum Proto Abbatiae S. Martini Pannoniae.

In nomine Domini Dei summi. Stephanus divina providente clementia, Hungarorum Rex. Credimus et vere scimus, si locis divino cultui mancipatis, potestates, atque honores adaugmentaverimus, id non solum laude humana

praedicandum, verum divina mercede remunerandum. Quo circa omnium sanctae Dei Ecclesiae fidelium nostrorum, quod praesentium atque futurorum solers comperiet intentio, significamus, quod nos interuentu, consilio, et consensu Domini Anastasii Abbatis, Monasterio sancti Martini, in Monte supra Pannoniam sito, a genitore nostro incepto, (quod nos per Dei subsidium, ob animae nostrae remedium, pro stabilitate regni nostri, ad finem perduximus) talem concessimus libertatem, qualem detinet monasterium sancti Benedicti, in monte Cassino: quia propter orationes sanctos fratrum eiusdem monasterii, consiliante domino Anastasio, praescripto Abbate, et jugiter adjuvante, confortati et laureati sumus, singulare namque suffragium, quod per merita beati Martini, in me a pueritia expertus sum, memoriae posterorum tradere curavi. Ingruente namque bellorum tempestate, qua inter Teutonicos et Hungaros, seditio magna excreverat, praecipue quod cum civilis belli ruina urgeret, volente comitatu quodam nomine Simigensi paterna me sede repellere, qui fluctuanti consilii darem, quoque me verterem, tanta tactus verecundia, astantibus Ducibus, videlicet Poznano, Cincio, Orthio, dominoque meo Archiepiscopo, votum vovi sancto Martino, quod si de hostibus interioribus, aut exterioribus, eius meritis victor existerem, supranominati comitatus decimationi, de omnibus negotiis, praediis, terris, vineis, segetibus, vectigalibus, vinoque hospitum, quod in praediis eorum excresceret, ne parochiano Episcopo pertinere videretur, sed magis Abbati ejusdem monasterii, sub testimonio praefatorum Ducum, multorumque Comitum, absque ulla more subjugare. Dumque post cogitatum victoria potirer, quod animo revolveram, operis efficacia complere studui, nec dum etiam Episcopatus,

et Abbatiae, praeter ipsum locum in Regno Hungarico sitae erant. Quod si vos fideles licuit mihi, quo volui, loco, Episcopatus et Abbatias statuere, an non licuit cuipiam loco quod volui, ut facerem. Et ne adhuc Ecclesia sancti Michaelis vacua esse videretur, vel Episcopus parochianus injurias querimoniasque in collectione decimarum pateretur, ei Curten, quae vocatur Cortou cum hominibus eodem pertinentibus, tradidi: quod si ipse contra mea statuta, quid inique agere vel acquirere voluerit, ante Deum, judicem vivorum et mortuorum in die judicii se contendere mecum sciat. Adhuc autem subjungens dico, sit ipsum monasterium ab omni inquietudine semotum, habeantque Monachi post transitum sui cujusque Abbatis alium Abbatem secum eligendi, et a quocunque velint Episcopo consebrandi eum, sitque illis licitum ordines accipere, quovis loco, et a quocunque Episcopo; ante neminem vero Abbatum capella incedat, nisi ante patrem ejusdem monasterii, propter reverentiam, et sanctitatem ipsius loci; moreque Episcopi in sandalibus missam celebret. Praecipimus itaque sub testificationibus salvatoris Domini nostri Jesu Christi, ut nullus Archiepiscopus, Episcopus, Dux, Marchio, Comes, vicomes, seu aliquis homo magnus sive parvus, de jam fato monasterio aliquo modo se intromittere in mancipiis, terris, vineis, decimationibus, piscationibns, ripis, placitis sine concessione Abbatis ejusdem monasterii audeat; quod qui fecerit, componat centum libras auri optimi, medium Camerae nostrae, ac medium praefato monasterio, suisque rectoribus: maledictionisque perpetuae vinculo aeternaliter feriatur, quod ut verius credatur hanc paginam manu propria roborantes sigillari jussimus. Datum Anno 1001., Regni nostri secundo.

Magyarul: [2])

Az Urnak, a nagy Istennek nevében. Mi István Istennek gondviselő kegyelméből Magyaroknak királya. Hiszük, sőt bizonyára tudjuk: ha az isteni tiszteletre szánt helyeknek javait és dicsőségét gyarapitjuk, az nem csak emberi dicsérettel magasztalandó, hanem mennyei dijjal is jutalmazandó. Mire nézve Isten szent egyháza valamennyi hiveinek, ugy mieinknek is, mind jelenlegieknek, mind jövendőbelieknek hű tudomására adjuk, hogy mi a Pannonhalmán létező — atyánk által kezdett, s általunk lelkünk üdvéért és országunk állandóságáért, Isten segedelmével bevégzett, — szent mártoni monostor apáturának, Anastasiusnak közbenjárása, — tanácsa — és beleegyezésével oly szabadalmat engedtünk, minővel a Cassino hegyi sz. Benedek monostora bir; mivel azon monostor szerzeteseinek szent imái, s a fen irt Anastasius apát urnak tanácsa és lankadatlan segedelme által erősödtünk meg, és nyertük babérunkat. [3]) Azon különös kegyelmet ugyanis, melyben szent Márton érdemei által gyermekente részesültem, az utókornak emlékezetére juttattam. Bekövetkezvén ugyanis a háboruk viharа, melylyel a németek és magyarok között a zendülés magas fokra hágott, s főleg, a midőn polgári háboru veszedelme is fenyegetőzött, valami Somogy nevü vármegye engem atyám után öröklött székemről elüzni szándékozván,

---

[2]) Mi okból történnek a forditások, már előrebocsáttatott. Szükségesnek vélem mégis megjegyezni, hogy az eredeti diák szöveg homályos kitételeit forditásban magyarázni fölöslegesnek tartottam; mert nem ez a czél. A feltünő kitételeknél egyébbiránt még egy pár jegyzetkét teendek.

[3]) A „laureati sumus“nak szószerinti forditása. Értelme alább lesz megfejtve.

hányattatásomban mit tevő lennék, s ily nagy bajban hová fordulnék, Paznan, Kunt, s Orth vezérek — és Domonkos érsek ur által támogattatván, fogadalmat tettem szent Mártonnak, hogy ha kül és bel ellenségeim fölött az ő érdemei által diadalmaskodnám, a fennevezett vármegyének tizedlését annak minden vagyonaiból, pusztáiból, földeiből, szőllőiből, veteményeiből, vám-jövedelmeiből, s a jövevényeknek azon borából is, mely azoknak pusztáiban terem, mely is sehogysem a megye-püspökhöz, hanem ugyanazon monostor apátjához tartozik, az előbb emlitett vezérek és több főispánok tanubizonysága mellett minden késedelem nélkül lekötném. És midőn, mint hivém, győztem, a mit elmémben feltettem, tettleg foganatositni siettem. Mert addig, még azon helyen kivül magyarországban püspökségek s apátságok nem állittattak. Ha szabad volt, ti hivek, ott, hol akartam, püspökségeket s apátságokat állitni, vajjon nem volt-e szabad bármely helyen is, hogy tenném, mit akartam. És hogy még szent Mihály[4]) egyháza is rövidséget ne lásson, se a megye-püspöknek jogsérelme és panasza a tizedszedésben ne legyen, ennek azon birtokot, mely Cortounak hivatik, a hozzátartozó emberekkel együtt átadtam. Ki is, ha rendeleteim ellenébe valamit méltatlanul tenni, vagy bitorolni akarna, tudja meg, hogy az itélet napján az élők és holtak itélő birája s Istene előtt kellend velem szembe szállania. Pótlólag még hozzáadván, mondom, legyen azon monostor minden háborgatástól ment; legyen joguk a szerzeteseknek apátjuk elköltözte után más apátot bizvást választani, s azt tetszésük szerinti akármelyik püspök által felkenetni; legyen szabad nekik

[4]) A veszprémi püspöki templom szent Mihálynak van szentelve.

egyházi szent rendeket felvenni, akárhol és akármely püspöktől; s egy apát előtt se járjon kápolna,[5]) hanem csak ezen monostor attya előtt; magának a helynek méltósága és szentsége tekintetéből; s a püspökök szokásakint czipőben misézzen. Parancsoljuk tehát Üdvözitő Urunk Jézus Krisztus bizonya alatt, hogy semmi érsek, püspök, herczeg, markgróf, főispán, alispán, vagy valamely nagyobb avvagy kisebb ember a már emlitett monostor rabszolgái, földei, szőllői, tizedlései, halászatai, partjogai s rendelvényeibe azon monostor apátjának engedelme nélkül beleavatkozni ne merészeljen. Mit ha ki tenne, száz font tiszta aranyat fizessen, felét kamaránknak, felét pedig az emlitett monostornak s igazgatóinak, s örökös átok terhével sujtassék. Minek nagyobb hitelére ezen iratot saját kezünk aláirásával s pecsétünkkel megerősitettük. Kelt 1001-ben, uralkodásunk második évében.

Miképen szedte a szent mártoni főapátság sz. István idejében a somogyi tizedet, nem bizonyos. Történet irók szerint, ugy látszik, szorosan nem vétetett.

Később sz. István több apátságokat és püspökségeket állitván, ezeknek, s az istenes dolgoknak ellátására egyébb gazdag adományzások mellett az egész országban tizedet is rendelt, mely szorosan szinte nem szedetett, hanem csak önkéntes adakozásképen folyt be. Azonban a pogány

[5]) Ez valami látnoki kifejezés; s igen szabad tropus, melynek értelmét később a romai szentszék magyarázta meg akképen: hogy sz. István ezen oklevélben a sz. mártoni apátnak minden apátok előtt azon előnyt adta, mely szerint ez magával misekészületet hordozhat, s oltárkövét bármely helyen tegye le, ott azonnal kápolna lesz, s egyházi szertartásokat végezhet. Tehát a sz. mártoni apát előtt kápolna jár.

elemek sokkal mélyebben lévén a nemzet életébe gyökerezve, mintsem azok jó szóra megszelidülhettek, s a keresztyénség tanaihoz özönlöttek volna, e végett kényszeritő eszközökhöz is kellett nyulni. S immár ez elegendő volt, hogy a tized nevébeni önkéntes adakozás gyérüljön, — más oldalról pedig az egyház hatalma növekedvén, a tizednek törvény értelmébeni követelése csak természetes következés volt. A főpapok ugyanis felhozták a régi zsidó törvényeket, nevezetesen „Lev. XXVII. mely azt mondja: 30. A föld minden tizede, akár vetemény, akár fák gyümölcse, Jehováé, mint Jehova szentsége. — 31. Ha pedig valaki megakarja váltani tizedét, adja — árán felül — ára ötödét. — 32. A baromnak, a juhnak tizede, mind, a mi a vesző alól kijő, a tizedik Jehovának szent legyen.“ — Ugy sz. István II. K. 52. fejezetét „Ha valakinek Isten tizet ád az évben, a tizediket adja Istennek. S ha valaki tizedét eltitkolná, fizesse mind a kilenczet,“ s ezeken kivül még egyébb királyi adomány leveleket, s mind ezeket hatóslag foganatba vetetni sürgették. Nem kell mondani, hogy mindezekkel a sz. mártoni apátság egy lépést tartott; de ezután nem sokára a clericalis tized-jogositottaktól már elválni látszik.

Az adomány — állittólag — nem lévén pergamenre irva, mintegy 90 év után látjuk, hogy ezt az apát sz. László király által megerősitteti, s mikép szedte ezután a tizedet, békesen-e, vagy perlekedve, arról hallgat a krónika, de hogy az egyháziakkal valami összeütközésének kellett lenni, onnan gyanitható: mert az adománylevelet II. Pascal pápa által 1103-ban elösmerteti, s hitelesnek mondatja ki. Második Endre király alatt azonban már több pöreivel találkozunk.

Az első pert a veszprémi püspök támasztotta, kinek megyéjéhez t. i. Somogy tartozik. A veszprémi püspökség ezen pannonhegyi tized által kétszeresen szenvedett rövidséget, először: mert a tized Somogyban átaljában a sz. mártoni apátságé lévén, a püspök semmit nem kapott, ezenfelül pedig másodszor: inkább még a püspökség is tartozott a tizedet kiadni minden somogyi javaiból. Ha tehát módot találhatna az apátság jogát meggyengiteni, nyeresége kétszeres lenne. Azért is az 1089-ben tartott melesitanum concilium azon határozatának nyomán, mely megtiltja, hogy világi ur az illető püspök, vagy a pápa engedelmének s beleegyezésének előleges kinyerése nelkül szerzeteseknek tizedet adhasson, a sz. mártoni apátság ellen harmadik Innocentius pápa elött panaszt emelt. Ugy látszik, a pápa maga itéletet nem hozott; a panaszt az ország nádora intézte el, mert az itéletet második Endre király maga erősiti meg, illetőleg hagyja helyben, s az itélet az apátságnak kedvezett.

Az arany-bulla, mely a nemeseket a tized-adó alól felmenti, kelte után nem ment ugyan mindjárt foganatba, de még is elegendő volt az apátságban annyi aggodalmat ébreszteni, hogy ez az adomány levelet a bulla ellenébe a király által ujólag megerősitetni szükségesnek tartotta, mi 1223-ban megis történt. Mind e mellett a már egyszer meghurczolt apátságot ismét zaklatni kezdték.

A zágrábi püspök ugyanis Somogy megyének drávántuli részeiben, melyek megyéjébe estek, a tizedet magának követelte, s szinte a pápánál emelvén panaszt, harmadik Honorius a veszprémi s váczi püspököket, a zirczi és tihanyi apátokat s egyébb egyházi férfiakat delegálta ügy-

biráknak. A per hoszasan folyt, s ugy látszik, a veszprémi püspök az eljárásában részt nem vett.

Még e pernek folyama alatt a fejérvári káptalan (melynek akkori jószágait ma a kegyesrendiek birják) mind maga, mind bérbirtokosai részéről a tizedet megtagadta, s az apátságot perre kényszeritette, azonban 1128-ban a tizedadásra itéletileg kötelezteteti.

Majd egy század mulva 1232-ben az egész megye összes lelkészei ellen kellett az apátságnak folyamodni, kik a tizedből segélyt nem kapván, minden csürös és és pinczés hivüktől bizonyos természészt vettek, s ez által az apátnak a tizedlésben tetemes károkat és hátramaradásokat okoztak annyira, hogy az apát kényszerülve látta magát Rómába utazni, s azon visszaélés megszüntetését, s *római utiköltségeit* is a lelkészek ellen követelni. IX. Gergely pápa ezen ügynek elintézésére a zirczi és tihanyi apátokat delegálta, kik intézkedtek is, s végzésüket a pápa helyben is hagyta; mindazáltal, a végzés daczára a tizedszedés elé a lelkészek jelentékeny akadályokat gördítettek; mert Jakab praenesti püspöknek, ki mint pápai követ azért jött magyarországra, hogy az arany-bullának foganatba nem vétele miatt az esztergomi érsek által egyházi átok alá vetett ország inségeit megvizsgálja, egyszersmind a szentmártoni apát és somogyi papok közötti egyenetlenség vég-elintézése is feladata volt; s eszközölt is egyességet, sőt Berillustól, a somogyi lelkészek „procuratorától“ 1233-ban irásban vette ennek a fölötti esküjét, hogy a pannonhegyi tized beszedését nem csak akadályozni nem hagyja, hanem a megtagadókat egyházi átokkal is büntetendi.

Idők jártával azonban a baj ismét a lelkészekkel gyült meg; s XXII-dik János pápa ismét a zirczi apátot hatal-

mazta fel, különösen Ponsa nevü segesdi lelkész, mint tizedmegtagadó, ellen 1332-ben. Ponsa a pápai kiküldött elébe háromszori idézésre sem jelenvén meg, a bíróslag eljáró apát által e makacssága miatt az egyház kebeléből kizáratott, s ezen szigoru bánásmódnak azon eredménye is lett, hogy az apátságot többé papok nem háborgatták. De annyival keserübbek lettek a laicusok; s 1350-ről még mélyebb nyomai látszanak a zsurlódásnak, mert az ekkor keletkezett perben az adománylevél oly szorosan magyaráztatott, hogy még az is bebizonyittatott, mikép nem csak a föld terméséből, hanem a nép szaporodásából is jár tized, s az e fölött hozott itélet a nyitrai káptalanban maig is meg van — eredetiben. Vétetett e valósággal gyermektized, megmutatva nincs; de a hagyomány ugy tartja, hogy: igen; azonban csak oly szerencse esetében, ha valahol kitünő ész jelölte a gyermeket, ki aztán a szerzet számára neveltetett fel szerzetes tagul.

1409-ben Zsigmond az adomány-levelet minden lényeges pontjaiban indokolva erősiti, s ujitja meg.

1417-ben uj eseménnyel találkozunk. Néhány somogyi nemes saját nemesi jószágától vonakodik tizedet adni, s fölöttük egy veszprémi kanonok hoz itéletet. Ezt a kor szerinti perrendtartás hozta magával, midőn t. i. a királyok a tized ügyekben személyesen itélni megszüntek, s a pénz, és tized ügyekbeni biráskodások az urakra és egyháziakra ruháztattak.

Többé az ujabb időkig az apátság háborgatva nem lett, mit azon körülmény is bizonyit, hogy midőn a hasonló javadalmakkal biró szepesi lelkészek jogaikat 1563-ban törvény által biztosittatták, — a szent mártoni fő apátságnak panaszra oka nem volt — de a viszontagságok által elég

ovatosokká tétetett következő apátok, adomány-levelüknek gyakrabbani megerősittetését nem mulasztották el. Igy megerősittették azt 1472-ben Mátyás király, ki, — ha jól emlékezem — az apátságot fő apátságra is emelte; továbbá 1510-ben II. Ulászló; 1563-ban I. Ferdinánd; s 1690-ben I. Leopold által.

Vannak ugyan nyomai, hogy a tized bérbe volt adva, s azt a megye is birta, de azért baj nélkül a tizednek akár természetben, akár bérben szedése még sem járt; mi könnyen megmagyarázható, ha eszünkbe jut, hogy a megye a török viszályok alatt gyakran szolgált harcztérül, s hosszu időkön át megszállva is tartatott.

Szigetvár, Babócsa, Kaposvár, Kanizsa török hatalom alá jutván, ennek terhét a fő apátság is nagy részben kénytelen volt türni, s tizedeinek nagy részéről lemondani. 1686-ban Kaposvár és a többi, 1690-ben Kanizsa és vidéke a ragyogó emlékü Batthyáni Ádám vitézsége által a török járom alól felszabaditatván, Sajgó Benedek, a sz. mártoni monostor második Anastasiusa, a jogainak nagy részbeni gyakorlatából mintegy 90 év óta kiesett monostor ügyeinek rendbeszedését fáradhatlan szorgalommal megkezdette. Több kamara-jószági tisztek ugyanis a tőlök magános uton beszedetni megkisérlette tized kiszolgáltatását megtagadván, sőt azt akadályozván, a fő apát a magyar kir. udv. Cancellária utján a magyar kir. kamarához folyamodott, s a tized kiszolgáltatásának megrendelését, és az emlitett tisztek komoly megdorgálását kérte. Folyamodványára azonban a magy. kir. kamara azon választ adta, hogy követelésének alapjául szolgáló okmányait, s kiváltság-leveleit annak helyén, s annak módja szerint mutassa be; az az: ha tetszik, pereljen. Miért is először a megyének több egyesei, utóbb

pedig az egész megye egyetemes közönsége ellen pert inditott; mind két részről melegen, és minden lehető körülmények felhasználásával folytattatott. S midőn ebben Sajgó főapát a nemességet is kötelezlette, Somogy megye közönsége az ügyet az 1708 országgyülésre, mint országos sérelmet felterjesztette, honnan az hasonlóul országos sérelemképen a kir. felséghez felterjesztetett.

VI. (III.) Károly a fontos ügyet biróküldő parancs mellett 1712-ben Csáky Imre bibornok, s kalocsai érsek elnöklete alatt nevezett bizottmányhoz küldötte, nem itélet, hanem vélemény-határozat végett, miután Sajgó főapát azon kiváltságát is követelte, hogy az ő ügyében egyedül a királyi felség az illetékes biró.

A kinevezett bizottmány mind a két félnek tökéletes kihallgatása után a maga vélemény-határozatát meghozván, midőn erről Somogy megye értesült, követeinek utasitásul adta: erélyesen kijelenteni, hogy ha azon bizottmány véleménye jogerejüvé tétetnék, s e szerint a magyar nemes sarkalatos jogaival homlok egyenesti ily alkotmány- és törvény ellenes biráskodásnak hódolni kényszeritttetnék, Somogy megye tisztviselősége a vélemény kihirdetésének első perczében hivatalától lelépend. — Ezen aggodalom felesleges volt, a bizottmány véleményének jogerejüvé tétele nem is szándékoltatván. Itéletet maga a királyi felség hozott — három évvel később; — azonban a bizottmány véleményének alapján; mely itélet a következő volt:

Carolus VI. Dei gatia etc. Reverendi, Honorabiles etc. Fideles nobis dilecti. Memineritis qualiter prescita causa et controversia inter Archi Abbatiam S. Martini Sacra Montis Pannoniae ab una, et vos Comitatum utpote Sime-

giensem universaliter sumptum ratione Decimarum — — ac alios itidem Comitatus respectu iudicatus, qualem dicta Archi Abbatia se tam active, quam passive soli Regiae Majestati competere praetendit, ab altera, partibus mota, et sub initium statim novissime terminatae diaetae coram Statibus et Ordinibus adducta, per eosdemque inter publica gravamina regiae regnanti eotum Matti humillime exhibita, et per nonnullos praefatorum Statuum et Ordinum deputatos utcunque revisa, et pro aprobatione praelibatae condam Regiae Matti submissa, sed interveniente eiusdem Regiae Mattis morte, usque felicem Mattis nostrae adventum et susceptum haereditarii regni nostri Hungariae gloriosum Regimen in suspenso permanens; tandem per delegatosa Matte nostra iudices, vigore benigni et specialis delegatorii mandati nostri sub dato 30-ae mensis Martii Anno 1712. Vienna Austriae emanati, reassumpta, et partibus interessatis comparentibus per libellos usque ad triplicam abutrinque exhibitos respondentibus, et litteralia documenta sua producentibus exauditis ventillata, examinata, et cum toto serie processus, eorundemque delegatorum iudicum superinde opinione benignae eatenus finali determinationi nostrae Regiae substrata fuerit et submissa; cuiusmodi delegatae comissionis acta et praedeclatarum partium allegata et producta et ipsius quoque modofatae delegatae commissionis demissa in praemissis opinione posteaquam Matti nostrae per regiam Hungaricam Aulicam Cancellariam nostram fideliter et obsequenter relata exstitisset; Nos visis perlectis, examinatis, et in altiorem considerationem sumptis, et pensitatis ambarum partium coram eadem delegata commissione ab utrinque allegatis et productis, omnino ex iisdem benigne comperissemus: Ante divi Andreae Regis

secundi tempora Nobiles istius Regni Hungariae, qui tunc servientes nuncupabantur, certa conditionaria servitute et collectis regalibus obnoxios fuisse, et nonnisi per eundem Andream Regem a tali conditionaria servitute et collectorum exactione (quo titulo etiam Decimae comprehendi viderentur) exemptos omnino exstitisse; et hanc ipsius Andreae Regis exemptionem per subsequentes quoque Reges confirmatam fuisse. Quia nihilominus citatus ex parte Archi Abbatiae articulus 7. anni 1563. circa Plebanos Comitatus Scepusiensis conditus, praeattacta Andreae et reliquorum Regum exemptione, Nobiles vos, sive possessionatos sive impossessionatos, respectu quorum privilegia antiquorum Regum haberentur, et in quorum usu etiam a tempore ipsius exemptionis factae ipsi parochi Scepusienses praeexstitissenti, gaudere non posse, innueret; ex pluribus autem privilegialibus documentis, subsecutisque legalibus nobilium dicti Comitatus Simegiensis convictionibus pateret, virtute privilegii S. Proto Regis Stephani, et eiusdem per plurimos reges Hungariae ad ipsum quoque serenissimum Principem Leopoldum Romanor. Imperatorem et Hungariae Regem Dominum Genitorem et Praedecessorem nostrum gloriosae reminiscentiae desideratissimum factae confirmationis ipsa A. Abbatia in usu Decimae eiusdem Comitatus Simegiensis generaliter praefuisse etc. etc. Et licet ex parte Nobilium Comitatus Simegiensis allegatum fuisset, A. Abbatem tempore conditi art. 7. anno 1563. pariter, quemadmodum Plebani Scepusienses de suis privilegiis et usu se insinuare debuisse, quia tamen, uti A. Abbas opposuisset, nulla quaestio circa Decimam, quae ipsi, et suo Monasterio debebatur, intercessisset; ideo non fuisse necessarium aliquam eatenus eidem insinuationem facere.

Hinc benigne resolvimus, et decremus in utroque praemisso puncto controverso; et quidem respectu Decimarum memoratarum A. Abbatiae S. Martini de Sancto Monte Pannoniae penes sua privilegia et in usu Decimationis a terrris et vineis etiam Dominorum terrestrium et Nobilium Comitatus Simegiensis quocunque jure et titulo possessis una cum populis et incolis totius Comitatus Dominos quidem et Nobiles proprietarios curias proprias possidentes a frugibus cujuscunque generis, utpote: tritico, siligine, hordeo, avena, spelta, millio, et pannico, item agnellis, apibus et vino; — alios vero hospites et incolas eiusdem Comitatus ab omnibus illis, in quorum usu hactenus dicta A. Abbatia exstitisset, omnis generis Decimas dare et praestare teneri; excepto eo, quod neuter praefatorum, utpote Nobiles vel Ignobiles etiam, ad saccorum et vasorum vinaceorum praestationem cogi, eo minus a minucioribus rebus, ut sunt: caules, caepae, allium, petresolinum, et his similia decimari, sed nec ad triturationem et Decimarum extra territorium loci devectionem compelli possint; ex quo haec et similia, nec ex productis privilegiis aut aliquo usu comprobari potuissent. — Quapropter vobis harum serie benigne committimus, et mandamus, quatenus praedeclaratae in praemissis benignae resolutioni et determinatoni nostrae vosmet obsequenter accommodare, eandemque tam vos ipsi inviolabiliter observare, quam per alios vobis subjectos observari facere modis omnibus debeatis et teneamini. Datum in Civitate Nostra, Viennae, Austriae die 17-a mensis Augusti 1715.

Magyarul.

VI. Károly, Istennek kegyelméből s a t. Tisztelendő s a t. kedves hiveink. Emlékezni fogtok, mikép azon tudvalevő ügy, és villongás, mely egyfelől a pannonhegyi szent mártoni főapátság, másfelől ti, ugymint Somogy megye egyetemes közönsége — — s ugyanezen megyében mások, mint felek között, a tizedek és a mondott főapátság által ennek mind követelőleges, mind szenvedőleges ügyeiben egyedül a királyi fölségnek tulajdonitni kivánt birói illetékesség fölött mozdittatott, s a legközelebb mult országgyülés kezdetén mindjárt az országos karok és rendek elébe hozatott, s azok által az országos sérelmek között az akkor uralkodó királyi felséghez alázattal felterjesztetett, és a most emlitett karok és rendek némely kiküldöttei által meg is vizsgáltatott, s az emlitett néhai királyi felségnek jóváhagyása alá bocsáttatott, de azon kir. felség halálának közbejövetele miatt királyi felségünk szerencsés megérkezéséig s magyarországunkoni dicsőséges országlásunk megkezdéséig függőben maradván, 1712. év martius 30-kán Bécsben kiadott kegyelmes és különös biró-küldő parancsunk szerint felségünktől kinevezett birák által ujra felvétetett, s a megjelent érdekeltes feleknek kölcsönösen harmadválaszig terjedt ügyeleteik s bemutatott okmányaik általi kihallgattatásuk után meghányattatott, megvizsgáltatott, s az egész per-folyammal s a kiküldött birák véleményzésével együtt kegyelmes királyi végleges határozatunk alá terjesztetett, s bocsáttatott; — mely kiküldött bizottmánynak eljárása és az emlitett feleknek ügyeletei, s okmányai, valamint a most mondott kiküldött bizottmánynak is már érintett alázatos véleményzése, midőn magyar királyi udvari

cancelláriánk által hű engedelmességgel királyi felségünk elébe terjesztetett volna: és mi mind a két félnek azon kiküldött bizottmány előtt kölcsönösen tett, általunk pedig átnézett, átolvasott, megvizsgált s bővebb megfontolás alá vett és jól átgondolt ügyeleteik és okmányolásaikból kegyelmesen átláttuk volna, mikép dicső második András király kora előtt ezen magyarországnak nemesei, kik akkor kir. szolgálattevőknek neveztettek, bizonyos nemü szolgalmakkal s királyi adóval kötelesek voltak, s ezen szolgalmak és adózások terhe alól (mely czím alatt a tizedek is foglaltatnak) csak azon András király által mentettek fel, s e felmentvény a következő királyok által is megerősitetett ugyan; mivel mindazáltal a főapátság részéről idézett s a szepesmegyei lelkészek érdekében alkotott 1563. évi 7-dik t. czikk azt győzné be, mikép András és egyébb királyoknak érintett azon felmentvényével, ti nemesek — akár birtokosok, akár birtoktalanok legyetek — kik ellenében t. i. régi királyok szabadalmai vannak hatályban, s melyeknek gyakortatában a szepesi lelkészek magának a felmentvénynek ideje óta is ben vannak, nem birhatták; de több szabadalmi okmányokból, s a mondott Somogy megye nemeseinek azok nyomán történt törvényes lemarasztásaiból is nyilván való lenne, mikép a főapátság szent István első király adomány-levelének, s ennek több magyar királyok, sőt maga fenséges Leopold római császár és magyarország királya dicső emlékezetü legkedvesebb atyánk és elődünk általi megerősitésének ereje mellett azon Somogy megye tizedének vételében átaljában benvolt s a t. S ámbár Somogy megye nemesei részéről ügyeltetnék, mikép az 1563. évi 7-dik t. czikk alkotásakor a szepesi lelkészek példájára, szabadalma és

gyakorlata iránt a főapátnak is jelentkeznie kellett volna, mivel mindazáltal, a főapát válasza szerint, akkor a neki és monostorának megjárt tized körül semmi kérdés fen nem forgott, bárminő beavatkozásra is azért szükség nem volt s a t.

Minélfogva az előbocsátott mind két peres pontra nézve rendeljük és parancsoljuk, még pedig a pannonhegyi szent mártoni főapátsagnak, szabadalmai melletti tizedeire s a tizedlésnek Somogy megye földes urai és nemesei által bármi jog és czim alatt birt földek és szőllőhegyekbeni gyakorlatára nézve, az egész megye minden népével és lakósaival egyetemben; az örök-birtokos urak és nemesek ugyan, kik saját nemes udvar-telket birnak, mindennemü terményekből, t. i. buzából, rozsból, árpából, zabból, tönkölyből, kölesből és hajdinából, továbbá bárányokból, méhekből és borból; a megyének többi jövevényei és lakosai pedig mindazokból, miknek használatában eddig a mondott főapátság volt, mindennemü tizedet adni és kiszogálni tartoznak; kivévén,hogy senki a nevezettek közül, t. i. akár nemes, akár nem nemes, zsákoknak vagy szőllőbeli edényeknek kiszolgálására nem kényszerittethetik, annálkevésbé a csekélyebb dolgoktól, mint a káposzta, vörös- és foghagyma, petrezselyem s több efféléktől tized nem vétethetik, — és sem a kicséplésre, sem a határon kivüli tized-hordásra nem köteleztethetik, mert ezek, s effélék sem a felmutatott adomány-levélből, sem gyakorlatból be nem győzhetők s a t. Miért is néktek ezennel kegyelmesen meghagyjuk, és parancsoljuk, mikép az előzményekben

kijelentett kegyelmes rendeletünkhöz és határozatunkhoz magatokat engedelmesen alkalmazni, s azt mind magatok sértetlenül megtartani, mind más alárendelteitekkel megtartatni minden módon tartozzatok s köteleztessetek. Kelt Bécs városunkban 1715. évi augustus 17-én.

Ezen itéletet a királyi felség mondván, fellebbezési hely nem volt; s egyedüli jogorvoslatul a perujitás maradt fen; mit a megye meg is kisérlett; perujitásérti kegyelemért folyamodván, s azt meg is nyervén. A kir. Felség Erdődi gróf Pálffy Miklós ország nádorának elnöksége alatt uj biró-küldöttséget nevezett, mely elött az ujonnan küzdhomokra szállt felek ismét kilencz nehéz éven át folytattak keserü harczot. A fényes nevü s magas méltóságu bíróságnak sikerült elvégre a felek között békét eszközölni, s őket a következő örökös peralkura birni:

Nos Comes Nicolaus Pálffy ab Erdőd perpetuus in Vöröskő etc. Regni Hungariae Palatinus, Judex Cumanorum. Aurei velleris Aeques, Comitatuum Posoniensis perpetuus, Pest Pilis et Solt vero Supremus Comes, Arcis Regiae Posoniensis Supremus aeque ac Hereditarius Capitaneus, Serenissimi Principis, ac Domini Domini Caroli VI. Dei Gratia Electi Romanorum Imperatoris semper Augusti, ac Germaniae, Hyspaniarum, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae etc. Regis; Archi Ducis Austriae, Ducis Burgundiae etc. Actualis intimus Consiliarius, Camerarius Generalis, Campi-Mareschallus, unius regiminis pedestris ordinis militiae germanicae Colonellus, Consilii Reg. Locumtenentialis et Tabulae Septemviralis Praeses, ac per dictum Regnum Hungariae Locumtenens Regius. Damus pro me-

moria, quod posteaquam Nos die vigesima secunda recenter transacti mensis Novembris anni decurrentis in Termino quippe, pro parte et ad instantiam Universitatis, Dominorum, Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium, Comitatus Simegiensis in forma novae revisionis causam promoventis, taliterque A. Contra et adversus Reverendissimum Dominum Benedictum Sajgó, Conventus Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae Ordinis Sancti Benedicti Archi-Abbatem, consequenterque totum eundem Conventum seu Archi-Abbatiam, velut prius A. nunc vero I. vigore benigni altefatae suae Majestatis Sacratissimae mandati continuatorii sub dato vigesimae primae praeterlapsi mensis Junii, anni praedeclarati modo elabentis, Viennae Austriae, pro parte antelatae Universitatis emanati, per Nos in hancce liberam et r. civitatem partibus praefixo, in causa et differentia illa, quae inter antelatam Archi-Abbatiam ab una, et praedeclaratam praedicti Comitatus Universitatem Partibus ab altera, respectu Decimarum, per eandem omnino Archi-Abbatiam in Nobilibus etiam ex fundamento certi Sancti Regis Stephani privilegii indiscriminatim praetensarum a notabili retroactorum annorum serie viguerat, subsequenterque etiam in praesentiam inclytorum Statuum et Ordinum Regni adhuc anno millesimo septingentesimo octavo isthic Posonii diaetaliter congregatorum per formam gravaminis per dicti Comitatus Universitatem devenerat, dein vero occasione eiusdem Diaetae anno millesimo septingentesimo duodecimo pariter in hac libera regia civitate Posoniensi continuative celebratae, erga benignum eiusdem Suae Mattis Sacratissimae mandatum delegatorium ad instantiam dictae Archi-Abbatiae, temporisve eiusdem Archi-Abbatis impertitum delegato judicio mediante, sub prae-

sidio Eminentissimi Cardinalis Emerici Csáky Archi-Episcopi Colocensis celebrato, discussa et examinata, tandemque summefatae Suae Majestati Sacratissimae relata, et pro tunc etiam terminata quidem, ast expost non attenta priori, sub praesidio eiusdem Cardinalis delegati iudicii opinione, et secuta Suae Majestatis Sacratissimae approbatione, in anno millesimo septingentesimo decimo septimo, die duodecima mensis Februarii, pro nova revisione et eatenus submittendo per nos Suae Majestati Sacratissimae voto et opinione, vigore alterius Benigni ejusdem Majestatis Sacratiss. itidem delegatorii mandati, sub hoc dato emanati nobis delagata, ac per nos occasione et sub decursu praeteritorum extraordinariorum Judiciorum, anno praedicto millesimo septingentesimo decimo septimo die decima quarta mensis Junii in novam disquisitionem et revisionem per nos, et ad latus nostrum adhibitos jurisperitos viros assumpta, propter interventum tamen messis juristitium eotum in suspenso relicta exstiterat, una cum celsissimo et reverendissimo Sacri Romani Imperii Principe Emerico e Comitibus Eszterházy de Galantha, metropolitanae ecclesiae Strigoniensis Archi-Episcopo, sacrae sedis Apostolicae Legato nato, Primate Regni Hungariae, ejusdemque summo Secretario Cancellario, Comitatus Strigoniensis Supremo ac perpetuo Comite, Sacrae Cesareae Regiaeque Majestatis actuali intimo, Status conferentiarum, nec non Consilii Regii Locumtenentialis Consiliario; item Spectabili ac Magnifico Comite Josepho Eszterházy, Comitatus Comaromiensis Supremo Comite, Sacratisimae Cesareae Regiaeque Majestatis, eiusdemque Consilii Regii Locumtenentialis Consiliario Camerario, et Generali Vigiliarum Praefecto, Tabulae Septemviralis Assessore, nec non per Regnum Hungariae Curiae Regiae

Magistro; ac Reverendissimo Ladislao Szőrényi electo Episcopo Dulcinensi, praeposito Beatae Mariae Virginis de Rajk, Capituli Ecclesiae Nitriensis Custode et Canonico, Consilii Regii Locumtenentialis Consiliario, nec non egregiis Joanne Sigray de felső Surány, Equiti Aurato, Officii nostri Palatinalis Vices-gerente, altēro item Francisco Sigray de dicta felső Surány et Francisco Palasti de felső Palást, Consilii Regii Locumtenentialis Consiliariis, Antonio Paluska de Aranyos-Maróth, Sacrae Cesarae Regiaeque Majestatis Tabulae Regiae Judiciariae Assessore, pro Tribunali, et ferendo iudicio consedissimus; extunc pro continuatione reassumpta exstiterat ex parte antelatae memorati Comitatus Universitatis praenotata causa, in qua partes earundemque procuratores judiciali accessu, praevio modo processualiter adornato, esto quidem ad ulteriores, et satis prolixas ab utrinque allegationes, adductaque invicem argumenta, exceptive passum fecissent; nihilominus tamen ad salutarem adhortationem et quo efficacius reiteratam interpositionem nostram, siquidem id, quod litis dubius eventus neutri partium promitteret, amica conventio suo modo utrique tribuere soleret; ac quamcunque arduas lites mementosasque exoriri contingat causas, nuspiam tamen salubrius firmiusque, quam amica concordia terminari, odiosaeque dissensiones in amatam pacem valeant commutari; habita insuper consideratione, quod praeter hactenus profusos, ulterius etiam cum indesinenti cura et gravi solicitudine, inevitabiliter inpendendis sumptibus et expensis, sub incerta spe obnoxientur; matura idcirco recollectione praemissa perpendendo, tandem ambae supradeclaratae partes salutari permotae instinctu, amica potius et secura tranquillitate, nunc et futuris quibusvis temporibus perfrui, seque et

quosvis successores suos ad statum tranquillitatis et mutuae cointelligentiae reponere, quam odiosis et pertaesis litibus prosequi volentes: Ex parte quidem Archi-Abbatiae et Conventus, ipse Dominus Archi-Abbas, cum praedicti Conventus litteris plenipotentialibus die decima sexta Novembris annoque currenti emanatis; ex parte autem Comitatus Simegiensis Dominorum, Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium, adeoque totius Universitatis, ipse Supremus Comes, Illustrissimus Thomas de Nádasd, perpetuus terrae Fogaras, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis intimus, eiusdemque Consilii Regii Locumtenentialis Consiliarius, nec non Sacrae Regni Coronae Conservator; Item Egr. Georgius Niczky de eadem, qua praedictae Universitatis ablegati et plenipotentiarii penes iam fati Comitatus Universitatis litteras plenipotentiales ex generali eorum congregatione die decima sexta mensis Novembris in possessione Tapsony, anno aeque currente celebrata, extradatas, praevia ab utrinque universorum et quorumlibet onerum ac gravaminum, in semet et suos quoslibet, etiam in officiis successores, ac in eos, quorum plenipotentiarii essent, eorumque aeque successores, abutrinque assumptione; antequam praemissa in differentia et praetensionibus suis iudiciarias sententias et determinationem nostram experirentur, ad talem, ut sequitur, perpetuo duraturam, et nullis de causis, rationibus, motivis, legibus, privilegiis, immunitatibus, praesentibus et futuris revocandam, variandam, verum illibate et inviolabiliter sub stricta fide servandam, et observandam, animo deliberato, maturoque abutrinque praehabito consilio, spontaneam et benevolam pacis et concordiae devenere Transactionem. Et quidem, Primo: Praelibatus Dominus Archi-Abbas suo et praemis-

sorum in officio successorum, Prioris, et Conventus nomine, ipseque Prior, et totus Conventus, adeoque attacta Sancti Martini sacri Montis Pannoniae Archi-Abbatia, antelatas quaslibet interventas lites et dissensiones illatasque sibi et Ecclesiae suae quascunque iniurias, damna, aut violentias, nefors Decimarum occupationes et detentiones, exindeque emersas, fatigiorum et expensarum profusiones, universa denique praesentem processum tam praecedentia, quam concomitantia, in perpetuum cassando, et annullando, totale et integrum ius suum, quod quocunque demum titulo ab antiquo vel de recenti ad percipiendas in natura Comitatus Simegiensis, in integra sua circumferentia, universas et singulas quarumvis rerum et procreationum Decimas habuisset, seu habere potuisset, vel obtinuisset, aut in futurum obtenturum se sperasset, adeoque universas et quaslibet Decimas ab eodem Comitatu provenire debentes, sibique praestari debitas, una cum earundem quartis, sedecimis, ac decimis decimarum per quemcunque ne fors praetendendis, legali eatenus contra universos legitimos impetitores in se, et successores suos Archi-Abbates, ipsumque praedictum Conventum Sancti Martini, ita tamen, ne Comitatus contra Archi-Abbatiam quoque modo agat, imo praemissa in materia se cum illa cointelligenter habeat, assumpta evictione, (exceptis etiam quoad Decimationem quibuslibet bonis, ad dictam Archi-Abbatiam, ac etiam filialem Abbatiam Tihaniensem pertinentibus, et possessis pro iisdem reservatis) nunc de praesenti ac in futurum, pro omnique tempore, in perpetuum cedit, iurique possessorio dictae Archi-Abbatiae qualitercunque, ut praemissum est, competenti, plenarie et de toto, aeque in perpetuum renunciat;

ipsumque ius decimandi, adeoque ipsas decimas earundemque decimationem (exceptis propriis, et ad praemissas Abbatias pertinentibus bonis) in attactum Comitatum Simegiensem, et eiusdem Universitatem, adeoque Dominos terrestres, praesentes et futuros in genere, et in particulari, erga pactatem sex mille quingentorum florenorum summam per dictum Comitatum Simegiensem quot annis modalitate infrascripta eidem Archi-Abbati, et in officio successoribus, ipsisque Archi-Abbatiae et Conventui pendendam, in perpetuum transfert, et transderivat, transtulitque et transderivavit. E converso, Secundo: praeattacti nuncii et plenipotentiarii suo, et praemissorum quorumvis, adeoque dicti Comitatus Simegiensis, eiusdemque Universitatis Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium nominibus, consequenterque etiam universi domini terrestres, et nobiles praesentes et futuri, in communi et quilibet in solidum et particulariisque, ac individuo, cassatis pariter et annullatis in perpetuum quibusvis hactenus inter saepe dictam Archi-Abbatiam, et semet, habitis controversiis, litibus et processibus, pro praedictorum iurium, decimarumque, modo praevio immediate procedenti puncto declaratorum universorum cessione, iuriumque eorundem in attactum Comitatum, eiusdemque universitatem, adeoque dominos terrestres praesentes et futuros, facta omnimodo translatione, dant, pactant, ac transigunt, pactaruntque et transegerunt ad florenos rhenenses sex mille quingentos, antelato Domino Benedicto Sajgó, moderno Archi-Abbati et Conventui, adeoque toti Archi-Abbatiae Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae, eiusdemque Archi-Abbatis in officio Archi-Abbatiae, Prioratus item successoribus universis, ipsisque conventui, de anno in annum ab imminente millesimo

septingentesimo vigesimo septimo anno, futuris quibusvis temporibus, in una quidem rata et integra medietate pro Festo Sancti Georgii Militis et Martyris, in alia vero aeque rata et integra medietate, pro Festo Sancti Michaelis Archangeli, et quidem quatuordecim diebus ante et post, utroque termino simul et semel in bona et currenti argentea vel aurea moneta, singulum florenum in grossis viginti, seu cruciferis sexaginta, computando, absque omni defectu et plenarie in Conventu Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae, vel Jaurini, exsolvendos et numerandos; quemadmodum semet et suos praescriptos ad praevio modo exsolvendam sex millium quingentorum florenorum rhenensium summam, in solidum obligarunt et obstinxerunt; coram Nobis, hoc per expressum caventes et promittentes, seque et suos praescriptos in solidum obligantes, quod, pro Tertio: si praescriptam sex millium quingentorum florenorum rhenensium summam antelatus Comitatus et per consequens saepefata eiusdem universitas, et quivis domini terrestres et Nobiles praesentes et futuri, seu nunc, seu in futurum in praevio modo conventis terminis quotannis deponere nollent, negligerent, non possent, aut non curarent, licebit memorato Archi-Abbati, Priori, eorundemque in officio successoribus, Conventui, adeoque toti Archi-Abatiae, eiusmodi restantem summam medio tabulae districtualls trans-danubianae, vel alterius pro tempore futuri competentis Judicis, et Magistratus, via liquidi debiti, ex bonis Officialium Comitatus, aut iis non sufficientibus, reliquorum dominorum terrestrium pro lubitu seligendis, cum Interesse et expensis, reali et effectiva, nullis in contrarium iuridicis remediis, iuristitiorumque temporibus, gratiisque et moratoriis regiis, sed nec appellatione intra dominium, aut aliis

exceptionibus obstare valentibus, executione mediante desummi facere; quae taliter exequenda bona, sub legali evictione, usque ad plenariam talismodi summae depositionem libere possidere valeat, valeantque. Quarto. Tempore nihilominus universalis pestis, vel belli, quo videlicet saepe dictum Comitatum adeo inundaret, aut contagiosa lues (quam Deus clementer avertere dignetur) ita grassaretur, ut Decimae ipsae nullo modo percipi possent, a solutione praeattactae arendae, pro illis duntaxat temporibus, et tam diu donec decima ipsa itidem percipi valuerit, immunis reddatur; si vero in aliqua tantum sui parte seu bello, seu peste, obstaculum ponente, Decima percipi nequiret, tali in casu nonnisi secundum aequam proportionem et decedenti proventui duntaxat correspondentem defalcatam, primum quidem ex consensu partium amicabiliter tentandam, ea vero non succedente, per exmittendos Tabulae Districtualis trans-danubianae Assessorem, vel alios, pro statu illius temporis constituendos Judices, eatenus ad proportionem decendentis proventus accommodandam, praelibatus Comitatus praetendere, obtinereque valeat, atque possit. Ac pariformiter, ex ratione siquidem praemissa pactata summa, modernae Comitatus integritati accommodata esset, evenire autem successivis temporibus posset, ut ad praetensionem, et movendam ne fors vicinorum Comitatuum controversiam et impetitionem, plura loca notabiliter partem constituentia a gremio et iurisdictione huiusce Comitatus avellerentur, taliterque una cum fundo Decimarum decederent, et aliorsum applicarentur, hinc stante paritatis ratione, tali in casu, si a Comitatu ultra tres pagos et Possessiones avelli, et ad alium Comitatum applicari contigerit, praeattacta sex mille quingentorum florenorum summa quoque, in proportione

avellendae quantitatis fundi accommodanda, defalcabitur; salvo tamen semper in reliquo transactionis huiusce robore et obligamine, omnino et illibate permanente, velut ad cuius firmitatem pro omni casu solidandam, non vero quapiam ne fors ex subsumptione, admittent resultum ambae partes optima fide intentae fuere. Unde in aliis praeter praescriptos quibusvis, qualitercunque evenire possibilibus etiam fortuitis casibus praedicta pactata arenda modalitate punctis praecedentibus comprehensa integraliter per Comitatum eiusdemque universitatem ac suprascriptos dominos terrestres praestanda erit et deponenda. Ac ideo, Quinto: Hoc per expressum ab utrinque partis securitate declarato: quod si praefatus Comitatus Simegiensis quibuscunque tandem temporibus a conventa praevio modo pactata summa recedere Archi-Abbatemque et Conventum ad statum percipiendarum in natura Decimarum reducere, praesentemque contractum infringere vellet, incurrat poenam alterius tanti summae pactatae, pro Archi-Abbatae et Conventu cedere debentem, modalitate praevia desummendam. Si autem Archi-Abbas et Conventus hanc transactionem cassare, tollere, invalidareque vel revocare intenderet et laboraret, pariter et ille pactatam summam pro illo anno et casu in beneficium Comitatus ipso facto amittat. In utroque tamen attentandi recessus modo contractu praesenti semper salvo in suo esse illaese, et illibate in perpetuum permanente. Ad quae praemissa et praemissorum singula sancte, inviolabiliter, et irrevocabiliter ab utrinque per se successoresque et respective principales suos observenda, nullo unquam tempore quibuscunque sub titulis, formis et praetextibus, sive per unam sive per aliam partem immutanda, aut revocanda semet, suosque, quos supra universos obli-

garunt et obstrinxerunt: et quamvis praesens Amicabilis in figura iudicii virtute praemissarum legitimarum, earumque absolutarum plenipotentialium inita invicem conventio et transactio suapte natura, et per semet ipsum perpetui esset roboris et firmitatis; nihilominus tamen ad contestandam ulterius etiam inter se bonam fidem, et ad praecludendam quamvis excogitabilem ab ea recedendi viam, ex superabundanti promittunt, spondent et pollicentur ambae partes praespecificatae, quod eandem transactionem, ex parte quidem Archi-Abbatiae et Conventus, sub sigillo eiusdem Conventus, ex parte autem Comitatus pariter sub sigillo eiusdem Comitatus in solita et authentica forma, post reportationem huius, quo citius expediri facere, ac tandem Suae Majestati quoque sacritissimae pro benigna eiusdem confirmatione, inpertinendoque consensu Regio et imponendo praevio modo sponte cassatarum ab utrinque litium ultimo silentio, medio Inclytae Cancellariae Regiae Aulico Hungaricae praesentare velint atque teneantur. Pro maiori solemnitate, et ex superabundanti in proxima Regni Diaeta hac modalitate. „Pro maiori solemnitate et ex superabundanti Anno millesimo septingentesimo vigesimo sexto, die duodecima mensis Decembris inter Archi-Abbatiam Sancti Martini, de sacro monte Pannoniae ab una, ab altera vero partibus inter universitatem Dominorum, Praelatorum, Baronum, Magnatum et Nobilium Comitatus Simegiensis intuitu Decimarum, coram Domino Regni Hungariae Palatino Comite Nicolao Pálffy ab Erdőd etc. in sex mille quingentis florenis praedictae Archi-Abbatiae modalitate transactionali quotannis pendendis inita conventio inarticulatur et in omnibus eiusdem punctis et articulis in perpetuum confirmatur inarticulandam; unde nos super praevia partium transactione, manibus etiam

stipulatis nobis roborata, pro futura partium cautela firmitateque perpetua, praesentes extradandas esse duximus litteras testimoniales. Datum in Libera Regiaque Civitate Posoniensi, die decima tertia mensis Decembris Anno Domini millesimo septingentesimo vigesimo sexto. Comes Nicolaus Pálffy mp. L. S. Stephanus Dragschits mp.

Magyarul.

Mi Erdődi gróf Pálffy Miklós, Vöröskőnek örökös ura, magyarország nádora s a t. adjuk emlékül: hogy midőn mi folyó évi s legközelebb mult November hó 22-kén, mint Somogy megye közönségének, praelatusainak, báróinak, mágnásainak és nemeseinek, mint perujitóknak, s e'képen felpereseknek részére és kérésére, fő tisztelendő Sajgó Benedek pannonhalmi szent bendekrendi convent főapátja, s általa az egész convent, vagyis főapátság, mint előbb felperes, most pedig alperes ellen a nevezett megye-közönség részére Ő Apostoli Felsége által Bécsben fenemlitett év imént mult junius havának 21-kén kegyelmesen kiadott folytató parancs ereje mellett a feleknek ezen szabad királyi városba általunk kitüzött törvény-napon, azon ügyben és jog-kérdésben, mely egyfelől az emlitett főapátság, másfelől a már érintett megye-közönség, mint felek között, azon főapátság által szent István királynak bizonyos szabadalma nyomán a nemességtől is egyaránt követelt tized miatt számtalan évek óta fenforgott, s ugyanazon megye-közönség által még az 1708-diki országgyülésre ide Pozsonyba egybesereglett ország-karai és rendei elébe országos sérelemképen fölterjesztetett; azután pedig szinte ezen Posony szab. kir. városban 1712. évben

folytatólag tartatott ugyanazon országgyülés alatt a mondott főapátság, s időkori főapát által Ő Apostoli Felségétől kinyert kegyelmes biró-küldő parancs következtében ő magasságának Csáky Imre bibornok, s kalocsai érseknek elnöklete alatti biró-küldöttség utján is tárgyaltatott és megvizsgáltatott, s innen Ő Felsége elébe terjesztett, és akkorra ugyan be is végeztetett, de azután — nem tekintve azon bibornok elnöksége alatti biró-küldöttség vélemény határozatát, s ő apostoli Felségének erre következett jóváhagyását — 1717. évi februar 12-én uj megvizsgálás, és ő felségéhez felterjesztendő itélet és vélemény végett ő felségének egy más — ugyanazon napon kelt — ujonnani biró-küldő parancsa által reánk bizatott s általunk a mult rendkivüli törvényszék alatt az emlitett 1717. év junius 14-én enmagunk, s oldalunk mellé vett több törvénytudók által uj tárgyalás és visgálat alá vétetett; de a közbejött aratási törvényszünet miatt akkor függőben hagyatott; — főméltóságu és főtisztelendő herczeg-primás és esztergomi érsek s a t. Eszterházy Imre galanthai gróffal — méltóságos gróf Eszterházy József Komárom megyei főispánnal — — főtisztelendő Szőrényi László választott dulcinai püspök s kir. helyt. tanácsossal; — továbbá felső surányi Zsigray János aranygyapjas vitéz s al-nádorral, felső surányi Zsigray Ferenczczel, felső palásti Palásti Ferenczczel kir. helyt. tanácsosokkal és aranyos maróthi Paluska Antal kir. táblai ülnökkel tanácskozás és itélethozás végett összeültünk volna: a fenemlitett megye közönségének részéről az előbb nevezett ügy folytatás végett ujra felvétetett; melyben a felek és azoknak ügyvédei a törvényszine előtt a pert annak módja szerint felvévén, ámbár mindkét részről további s elég terjedelmes ügyeletek, és egymás ellenébe

felhozott védvek ellen kifogásokat tettek volna, mindazáltal üdvös intésünkre, és hatályos közbenjárásunkra — ha ugyan azt, mit a perek kétes kimenetelétől nem várhatni, a barátságos egyesség által elérhetni, és ha bármily nagy és fontos perek támadjanak is, soha üdvösebben és tartósabban nem végeztethetnek, mint barátságos egyességgel; s a gyülöletes czivódások ez által édes békévé válhatnak; de ezek fölött figyelembe vévén még azt is, hogy az eddig viselt nagy költségeken kivül továbbra is mellőzhetlen költségek, folytonos gond, és terhes aggodalom zaklatandják a bizonytalan reményben perlekedő feleket; annálfogva, komoly megfontolás után elvégre a fenemlitett felek üdvös ihlettől áthatva, most és minden időben inkább barátságos és zavartalan békében élni, — és valamint maguknak, ugy minden utódaiknak inkább békét és közös egyetértést, mint gyülöletes és megunt perlekedéseket szerezni kivánván, a főapátság és convent részéről ugyan maga a főapát ur, az emlitett conventnek folyó év november 16-án kelt meghatalmazó levele mellett; — Somogy megye praelatusainak, báróinak, mágnásainak és nemeseinek, s eképen az öszes megyei közönségnek részéről pedig maga a főispán méltóságos Nádasdy Tamás, Fogarasföldének örökös ura s a t., továbbá vitézlő niczki Niczky György, mint az emlitett megye követei, s teljhatalmazottai a már mondott megye közönségének Tapsony helységben f. év novemb. 16-án tartott megyei nagy gyülésen kiadott meghatalmazó levele mellett, mindkét felek minden terhet és rövidséget egyelőre is magukra, és minden még hivatalbeli utódaikra és meghatalmazóikra s ezeknek utódaira felvállalván, mielőtt az előbocsátott jogkülönbség s követeléseik iránt birói itéletet s határozatunkat meghallották volna, a kö-

vetkező, örökös és sem jelenleg létező, sem jövőben nyerhetendő semminémü okok, módok, indokok, törvények, kiváltságok s mentességekkel vissza nem vonhatandó, nem módosithatandó, sem most sem jövőben soha meg nem változtathatandó, sőt szent, törhetlen és szoros hit alatt megtartandó, s követendő, határozott akarattal, s mindkét részről jó eleve megfontolt, érett szándékkal tett önkénytes és szabad béke és egyességi per-alkura léptek; ugyanis:

Először, a fennevezett főapát ur a maga és hivatalbani emlitett utódainak, a perjelnek s conventnek nevében, és maga a perjel, és az egész convent is, következőleg az egész pannonhalmi szent-mártoni főapátság minden előbb közbejött pereket és egyenetlenségeket, ugy a neki és egyházának okozott minden jog-sérelmeket, károkat vagy hatalmaskodásokat, tizedeinek netaláni elfoglalásait s megtartásait, és ezekből keletkezett fáradalmainak s költségeinek megtérítését, végre minden a jelen pert megelőzött s ezzel együtt járt dolgokat örökre megszüntetvén és megsemmisitvén, összes egész jogát, melylyel régebbi vagy ujabbi időktől óta Somogy megyének — ennek egész területébeni — akármi dolog és természbeli, természetben veendő, valamennyi, és mindennemü tizedeire nézve bármi czim alatt birt vagy birhatott volna, vagy jövőben birni remélhetett; következőleg azon megyétől követeltetni és valóban megadatni szokott, minden s valamennyi tizedeit, ugyanezeknek negyedeivel, tizenhatodaival, és bárki által netalán követelendő tizedek tizedeit, az ezek iránti szavatosságnak — ugy mindazáltal, hogy a megye a főapátság

ellen bármi módon is fel ne keljen, sőt inkább az előbb érintett tárgyban vele egyetértsen, valamennyi főapát utódjainak, s az érintett sz. mártoni conventnek törvényes megtámadói ellenében fölvállalásával (kivévén a tizedlésre nézve minden a mondott főapátsághoz, és a tihanyi fiók apátsághoz tartozó javakat, és a már birtakat azok számára fentartván), jelenleg és jövőre mindenkorra elengedi, és a már mondott főapátságnak az előre bocsátottak szerinti bármi módoni illetékes birtokjogáról teljesen és egészen szinte örökre lemond, és a tizedlési jogot, valamint magát a tizedet, s ennek tizedlését (kivévén saját és az előbb említett apátságok javait) nevezett Somogy megyére, s annak közönségére, ennélfogva tehát a jelen és jövőbeli földes urakra átaljában és egyenkint, a nevezett Somogy megye által ugyanazon főapátnak, és hivatalábani utódainak, vagyis magának a főapátságnak és conventnek, szerződés szerinti 6500 frt, s évenkint az alább megirt módon fizetendő öszegért örökre átruházza, és átszállitja, s át is ruházta és átszállitotta. Ellenben

Másodszor, a fenemlitett követek és meghatalmazottak az ő saját és a fentebb érintetteknek, következőleg a mondott Somogy megye és annak közönsége, praelatusai, bárói, mágnásai és nemeseinek nevében, következőleg valamennyi földesurak, s a jelen és utóbbi nemesség átaljában és mindegyik együtt és különvéve s egyénileg, valamennyi eddigi, a már többször nevezett és maguk közötti bajokat, pereket és törvénykedéseket hasonlóul megszüntetvén, az előbb érintett jogoknak s tizedeknek az iménti pontban megirt mód szerinti mindennemü átengedéséért, és azon jogoknak a már mondott megyére, s annak közönségére, következőleg jelen és jövendőbeli földes uraira tett minden-

képeni átruházásáért a fenérintett Sajgó Benedek mai főapát urnak, és conventjének, következőleg az egész pannonhalmi szent mártoni főapátságnak, ugyanazon főapát hivatalbeli főapátsági utódjának, valamennyi perjeli utódoknak és conventjüknek adnak, szerződnek, és lekötnek, valamint szerződtek és lekötöttek 6500 rhénes forintokat; melyek évről évre a közelgő 1727. évtől kezdve minden további időkben, és ugyan egyik részlet egész felében szent György vitéz és vértanu napján, a másik részlet szinte egész felében szent Mihály arkangyal napján, és és pedig 14 nappal előbb vagy utóbb, mindkét határnapon együtt és egyszerre jó és folyó ezüst vagy arany pénzben, — minden egy forintot 20 garas- vagy 60 krban számitván — hiány nélkül és egészen a pannonhalmi sz. mártoni conventben, vagy Győrben lesznek fizetendők és leolvasandók, a minthogy magukat, és az előbb nevezetteket az előbbi mód szerint fizetendő 6500 rhénes forintnyi öszegre nézve egyetemesen le is kötelezték és lekötötték, előttünk erre nézve különösen jótállván és kezeskedvén, valamint magukat s érdekleteiket egyetemben arra is lekötelezvén, hogy:

Harmadszor, ha a megirt 6500 ft. öszeget a már emlitett megye, s következőleg annak többször érintett közönsége, és minden jelen s jövendőbeli földes urai, és nemesei akár most, akár jövőben a már mondott mód szerint a kikötött határidőkre évenkint letenni nem akarnák, vagy elmulasztanák, nem birnák, vagy vele nem törődnének: szabadságában álland a főapátnak, perjelnek, és azok hivatalbeli utódjainak, a conventnek, következőleg az egész főapátságnak a hátralévő öszeget a dunántuli kerületi tábla vagy más korszerinti illetékes bíróság vagy

tanács előtt világos adósági per utján a megyei tisztviselők javaiból, vagy azok elégtelenek lévén, a többi földesurak tetszés szerint választandó javaiból, kamataival, és költségeivel együtt megtéritetni, és minden törvényes jogorvoslat, törvényszünet, királyi kegyelmi és perhalasztó parancsok, sőt birtokbóli fellebbezés ellenébe is végrehajtás utján megvétetni; s a biróilag lefoglalandó javakat törvényes szavatosság alatt, az illetőleges öszeg teljes lefizetéséig szabadon birni és birhatni.

Negyedszer; mindazonáltal átalános dögvész vagy háboru idejében, mely ezen megyére is kiterjedne, vagy ragály ugy dühöngne (mitől isten óvjon bennünket) hogy maguk a tizedek sem szedethetnének, a nevezett megye a fenérintett haszonbér fizetésétől — de csak azon időkre, s addiglan, miglen tized ismét szedethetik, mentes legyen; ha pedig háboru vagy ragály által a megyének csak egy részében gátoltatnék a tizedszedés, ily esetben igazságos arány szerint, és csak a csorbult jövedelemnek megfelelőleg, elsőben is a feleknek barátság utján megkisérlendő közös megegyezésével, ennek nem sikerültével pedig kiküldendő dunántuli kerületi táblai ülnökök, vagy az idő viszonyaihoz képest, illetékes birák által a hiányosult jövedelem arányában kárpótlást követelhessen és nyerhessen. És minthogy az előbocsátott okból ama szerződött öszeg a megye mai terjedelméhez van szabva, s idők jártával megtörténhetnék, hogy szomszéd megyék követelésére, vagy háborgatására és megtámadására több, ezen megyének tetemes részét alkotó helyek ennek kebeléből és hatósága alul kiszakitatnának, s eként a tized telkei fogynának, s másuva csatoltatnának, ez esetben a viszonyosság elve szerint, ha a megyétől három falunál és helységnél több szakitatnék el,

és más megyéhez kapcsoltatnék, a fenkitett 6500 forint öszeg az elszakitandó telki mennyiséghez aránylag levonatik, a többiekre nézve mindazáltal ezen peralku ereje s érvényessége sértetlenül hagyatván, minthogy mind két felek legjobb lélekkel azon voltak, hogy ennek minden esetbeni kötelező ereje folyvást szilárduljon, nem pedig hogy bármi neheztelésből attól visszalépni lehessen. Miért is az imént kitett eseteken kivül minden más alakulható körülményekben is a már érintett szerződés szerinti haszonbér a fennebbi pontokban megirt módszerint a megye s annak közönsége és a fenemlitett földesurak által megadandó és leteendő lesz. És azért:

Ötödször; Eképen mind a két fél biztositására jótállás nyilvánitatván, ha az emlitett Somogy megye akármely időben az előbbi mód szerint szerződött öszegtől eltérni, s a főapátot és conventet a tizedeknek természetbeni szedésére viszakényszeriteni, s a jelen szerződést felbontani akarná, a főapát és convent javára a szerződött öszeg még egyszer annyi büntelme alá essék, mely is a fenkitett módon hajtassék be. Ha pedig a peralkut a főapát és convent akarná és törekednék megsemmisiteni, eltörülni, s érvénytelenitni, vagy viszahuzni, a szerződött öszeget azon esetre és évre Somogy megye javára szinte az is azonnal veszitse. Mind két megkisérlendő viszaélési esetben mindazáltal a jelen szerződés a maga lényegében örök időkre sértetlenül és érintetlenül hagyatván. Mind ezen előre bocsátottaknak, s az előre bocsátottak mindegyikének, mindkét részről ön maguk utódaik s illető főnökeik által szentül, sérthetlenül, s megmásithatlanul leendő megtartására, és azoknak semmi időben semminémü czim, vagy ürügy alatt, sem egyik, sem másik fél által meg

nem támadható változhatlanságára s viszahivhatlanságára magukat és valamennyi fen megirtakat kötelezték és lekötötték; és noha ezen mind két fél közötti barátságos és a fenkitett törvényes és feltétlen meghatalmazvány ereje mellett törvény elött alkotott kölcsönös egyesség és peralku, természeténél fogva és magában is örökös érvényességü és erejü; mindazáltal a maguk közt egymásiránt tovább is tanusitandó jóhiszemüség, — és bármi kigondolható viszalépési ut elzárása — végett mind két fenérintett felek még több ovatosságból igérik és fogadják, hogy ezen peralkut a főapátság és convent részéről ezen conventnek pecsétje alatt; s a megye részéről szinte a megyének pecsété alatt és szokott hiteles alakban, ennek előterjesztése után, minél előbb kiállitandják, és végre ő felségének is a magy. kir. udvari cancellaria utján kegyes megerősités és királyi jóváhagyás, valamint a fenkitett mód szerint mind két részről önkint megszüntetett perekre nézvest adandó hallgattató parancs végett fölterjeszteni fogják, és fölterjeszteni tartozandnak. „Nagyobb szentesités és biztositás végett 1726. évi december hó 12-én egy felől a pannonhalmi szent-mártoni főapátságnak, más felől pedig Somogy megye közönsége, praelatusai, bárói, mágnásai és nemeseinek, mint feleknek részéről erdődi gróf Pálffy Miklós, magyarország nádora, s a t. elött a fenérintett apátságnak tized fejében évenkint fizetendő 6500 ftról való peralku utján kötött eme szerződés, az országos törvénykönyvbe beczikkelyeztetik, s minden pontjaira s szakaszaira nézvest beiktatandónak örökre megerősittetik. Mirenézve mi az iménti, elöttünk még a feleknek kölcsönös kézbeadásával is erősitett per-alku felől a feleknek jövendő örökös biztositására e bizonyság-levelet kiadandónak tartottuk. Kelt

szabad királyi Posony városunkban december hó 13-kán a megváltás 1726-ik évében. Gróf Pálffy Miklós mk. (p. h.) Dragsits István mk.

Ezen egyesség, mely a folytatva tartott országgyülés határozványai közé mind a két szerződő fél jogainak örökös biztositása végett az 1729. 45-ik t. cz. alá beczikkelyeztetett [6]) még 1726. decemberben történt kicserélés után azonnal hatályba lépvén, a megye — közgyülési határozat szerint — szolgabirái által a következő 1727, ugy 1728. évben is minden megyebeli termést öszveiratott, s a tizedet ennélfogva természetben szedte. 1729-ben öszeirás nem fordul elő; s csak 1735-ben indulnak meg ismét a tizedlési munkálatok. E közben a tized alapitó-levél hitelességét kétségek alá vonták. Ki lehetett a per-patvarkodó, hirtelenében nyomára nem jöheték, de pályabére üres itélet lőn; a kir. curia, a főapátság által előmutatott alapitó levelet II. Pascal pápa és II. Endre király megerősitvényeik tekintélyéből nem csak minden kifogás nélkülinek, hanem inkább minden tiszteletre méltónak mondván ki, a megtámadott főapátságot a kereset alól felmentette, s az egész

[6]) Caroli VI. Imp. et Reg III. Decretum III. Anni 1729.

Contractus inter Archi-Abbatiam Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae; et Comitatum Simegiensem initus; inarticulatur.

Articulus 45.

Pro maiori solemnitate et ex superabundanti; Anno 1726. die decima tertia mensis Decembris, inter Archi Abbatiam Sancti Martini Sacri Montis Pannoniae, ab una; et Comitatum Simegiensem partibus ab altera, intuitu Decimarum, coram Domino Regni Palatino Comite Nicolao Palffy ab Erdöd etc. in sexmille quingentis florenis. praedictae Archi Abbatiae, modalitate transactionali quotannis pendendis inita conventio, inarticulatur.

§. 2. Salva nihilominus Capituli Vesprimiensis praetensione, quoad Quartas si quid iuris eatenus haberet, intratriennium ad summum, contra Archi Abbatem prosequendo, permanente.

megyébeni minden tizedlési jogainak teljes épségében meghagyta. Ez volt 1730-ban.

A tizednek természetbeni szedése s kezelése elhárithatlan bajokkal, s mikép a megyei jegyző-könyvek tanusitják, többször de siker nélkül megrótt rendetlenséggel történvén, 1738-ban novemberi megyegyülésben határozat hozatott, mely szerint tizedét minden földesur s birtokos a megye által meghatározott árakon megválthatja. Magától értetik, hogy csak a 6500 ft. évi váltságdij s ehez a kezelési költségnek öszege szükségeltetvén, a földesurak és nemesek saját nemesi birtokaikra hányadrészt kivetni nem voltak kénytelenek, miután azokat az adózó osztály tizedéből magán jövedelem is képzelhetlenszeresen födözte. A megváltási árak is elöször közvetlenül a megye által kezeltettek, de később az egész tized-ügylet a megye legjelesebb férfiaiból nevezett tizedválasztmányra bizatott, mely azt kitünő pontossággal s lehető legtisztább rendben vezette. 1807. és utolszor 1812-ben uj rendszeres öszveirás s egyenkénti kivetés történvén, ez a legutóbbi időkig változatlanul megmaradt; s a szent mártoni főapátság a maga szerződött tizedbérét a választmányi perceptortól évenkint rendesen megkapta.

Mind a mellett, hogy Somogyban a dolog szép rendben ment, az alapitó-levél nyugalomban nem maradhatott. Annyi pápáktól, királyoktól, főbb és legfőbb törvényhatóságoktól volt ez már ujitva, szentesitve, megerősitve; s az emberi gyarlóság mégis hajlandó volt hinni, hogy az megdönthető.

Bizonyos Mansi nevü olasz tudós ugyanis 1770 körül olaszországban kiadott egyházi évkönyveiben vonta azt vitatás alá, azon okból, mert benne sz. István „laureatus“-

nak mondatik, minőnek ő az alapitó kegyes királyt tagadta [7]) E vitatás magyarországon ismeretlen volt, s rá Cornides Dániel akadt olaszországbani utazása alatt. Cornides ezt magyarországgal megismertetvén, ez által, az alább érintendő nagy peren kivül, egy irodalmi háborut idézett elő. Ez volt magyarországon az ugynevezett *második diplomatikai háboru*, sajátlag: *a veres és fekete könyv harcza* [8]) melyben az időkori tudós világ átaljában vitézkedett, s melynek netaláni szerencsétlen kimenetele a főapátságot minden eddigi fényes győzelmeinek sárba tiprásával, következőleg erkölcsi s anyagi életének végveszedelmével fenyegette.

Mennyiben volt e háboruban Somogy megye képviselve, az adatokból nem bizonyos, de vérig érdekelve lévén, hogy tétlen nem maradt, lehet gondolni.

E hadat Pozsony városa izente meg a főapátságnak Benczur József senator ösztönzésére; s irodalmi és jogtéren

---

[7]) Az olasz Mansi nem tudta, hogy a „laureatus“ a magyar nemzet előkorában annyit tett, mint az ő korában, és ma is az „aranysarkantyus vitéz“. — Hajdan szokásban volt a királyokat is lovagokká ütni, mi mindég valamely szerencsés hadjáratnak s győzelemnek volt fényes pályabére; s a lovaggá üttetés vagy templomban, vagy maga a hadjáratban, de mindegyik esetben ünnepi szentszertartással történt; mikor is a lovag övet és sarkantyut kapott. Válószinüleg ez az aranysarkantyus vitézrend eredete magyarországban, melynek előjogai közé tartozott, hogy csküttelnél kardját leoldani köteles nem volt. Sz. István a Garan folyónál üttetett lovaggá, némely történetirók szerint a Koppány elleni hadra menet alatti utközben; mások szerint a győzelem után, ennek dícsőségére, mi hihetőbb is. Az aranysarkantyus vitézrend hajdan katonai rend volt; ma, mint tudva van, nem az, s aranysarkantyus vitézek a királyok által koronázáskor üttetnek.

[8]) Ez alatt nem valami formaszerinti könyv értendő. — A régi diplomáknak különböző időkben különböző neveik voltak, p. o. pagina, cartula, liber, privilegium, strumentum, scheda, cedula s a t. Ezek leginkább a szerzetek levéltáraiban őriztetvén, leirásaikkal, másolásaikkal a szerze-

egyszerre folyt, vezérkedvén benne az izgató Benczur, de levont sisakkal, s éles fegyverrel, mi roppant mély tudományától nyert félelmes csapásokat. Ő ugyanis német nyelven — a divatozott diák helyett — s névtelenül egy munkát adott ki e czim alatt: Schreiben an einen Freund, darin einige Zweifel wider die Echtheit der Stiftungs-Urkunde, welche der h. Stephan dem benedictiner Kloster auf dem h. Martinsberg ertheilt haben soll, den Gelehrten zur Prüfung vorgelegt werden. Wien. S e munkában terjedelmes diplomatikai ismereteket fejtvén ki, a már figyelő tudós világot valóságos lázongásba hozta.

Első volt a Kovachich György által kora legmélyebb tudományu s legfáradhatlanabb régiségbuvárának magasztalt gróf Batthány Ignácz egri nagy prépost, később erdélyi püspök, ki Agamantes Palladius név alatt Benczur tanai ellen csatába ereszkedett; követték őt Cornides Dániel, Pray György pesti egyetemi oklevéltanár, Novák Chrisostom sz. mártoni hires benedekrendi, Gánoczi Antal nagyváradi kanonok, Katona, Schöneman, s többek. A diplomatikának nem volt szöge-zuga, mit ezek ki nem kutattak, nem volt irói tekintélye, kit agyon nem zaklattak volna állitásaik begyőzhetéséhezi bizonyitványokért. Mit Mabillon, Papebroch, Muratorius, Gatterer, le Moine, Dogiel, Batteney, s isten

---

tesek foglalkoztak; mi többnyire azért történt, hogy az eredeti, a gyakori forgatással el ne kopjék; s a másolók a másalatoknak saját neveket adtak. A sz. mártoni főapátság diplomaját sz. István „pagina"nak, a történetirók „privilegium"nak, a szerzet egy időbeli másolói „liber"nek nevezék. Az utolsó, s törvény előtt is felmutatott másolás kétféleképen készült t. i. egy példányban miniom tehát veres, — más példányban fekete tintával; s a „liber ruber és niger" „veres és fekete könyv" nevet innen nyerte.

tudja még mennyi diplomatikai tekintély valaha e tárgyra alkalmazhatót tanitottak, irtak, vagy csak gondolni is sejttettek, abból — itt felhasználhatlanul — egy betü is el nem maradt.

Ez alatt a per a királyi curián hasonló erélyel folytattatott. — A perre kényszeritett felperes főapátság okmányai oly begyőzők, az alperes város védokai oly mélyek, s oly valószinüek voltak; ugy az irodalmi téren egész ingerültséggel vitatkozó időkori tekintélyek nézetei a birák meggyőződésére oly hatalmas befolyást gyakoroltak, hogy a kir. curia 1774. évi január 30-kán hozott itéletében a czáfolt adomány-levélnek eredetiségéről, s valódiságáról hallgatni, s a benne adományozott javadalmak szedésének jogosságát csupán gyakorlatnál fogva találta tanácsosnak kimondani. Igy a körülbelől egyenlő erővel mérkőző felek közül a főapátság lön ugyan nyertes, de ezen győzelme a hajdaniakhoz képest egyátaljában nem volt fényes. — A még ezután mintegy hat évig folytatva tartott irodalmi háboru is lassankint megszünt; megszünt pedig Somogy megyére nézvesti minden ohajtva várt kedvező eredmény nélkül. De a reménynek ismét uj csillaga támadt.

A tudósok küzdelmének alig lön vége, s a hoszu zaklatásból fáradtan hazatért főapátság alig pihente ki magát, midőn egyszerre eljött a hatalom, s egy szavával megtörte azt, mit századok kisérletei, s ezreknek erőködései meghajtani is alig tudtak. Második Jósef császár — mint tudva van — egyebek közt e szerzetet is eltörölte. Azonban a szerzet kötelezetteinek örömei igen rövidek voltak, mert a törlő parancs a kötelezettekre nézve, a dolognak csak formáján, de lényegén nem változtatott. Később pedig 1802-ben első Ferencz császár által az egész szerzet

minden jogaival egyetemben ismét viszaállittatott, s leghoszabb nyugalmas idejét 1848-ig élte. Az adomány-levél az utolsó rázkódás óta tiszteletben tartatott, és nem találkozott többé, ki a főapátság jogait megtámadni, s erejét azok ellenébe megkisérleni bátor lett volna; sőt a viszonyok egészen megfordultak. Somogy megye a tért, melyet előbb szakadatlan küzdelemmel ostromlott, de meg nem hódithatott, békekötés által sajátjává tevén, azon czimmel foglalta el, s tartotta megszállva, melylyel a sz. mártoni főapátság birta vala; s azon jogot, melyet előbb a főapátság kezeiben erősnek egyátaljában meg nem ismert, s mely ellen kiengesztelhetlennek, sőt megrögzöttnek látszó ellenszenvet táplált, most paizsul használta, még pedig minden előfordult esetben tökéletes kivánt sikerrel. — Az óriás léptekkel előre törő polgárosulás sok alvó erőt hozott ébredésbe s munkásságba. Az urbéresek helyzete átalában és folytonosan javittatván, mit az emberszeretet, a sürgető század igényei után, részvétből eszközölt, s engedményezett, a jobblét, inkább vágyakat, mint elismerést keltett sok helyütt, ugy, hogy a szabadabban mozgó érdekek lassan lassan joggá és követeléssé érlelék azt, mi előbb csak mint ohajtás volt elöttök ismeretes. Mit előbb szivesen vállaltak magukra terhül, unni kezdték, sőt végre sokalván is, szabadulni kivántak tőle. Több helységek a törvény nyelvén kérdezték meg uraikat: micsoda bázisra van alapitva kettős terhük állitólagos jogossága, s a kettős adóztatás ellen hangos szavakat emeltek. Több perek folytak le, melyekben felsőbb helyeken is helybenhagyott itéletek mondják ki, mikép a kilenczed vagy hegyvám a földesurat a maga urjogán, a tized pedig a sz. mártoni főapátsággali örök egyesség jogán illeti meg; s hallatlan tudatlanságnak ke-

reszteltetett, ha valaki ebben kétkedni látszott, s ha valaki nem tudta, hogy Somogy megye szélte hoszában pannonhegyi papi tized divatoz, — és helyesen —. Ekkor tehát a földesurak tették azt — teljes igazsággal — jogczimmé jobbágyaik ellenébe, mit előbb a sz. mártoni főapát használt hasonlóul ő ellenükbe, s e jogczim hozzáférhetlenül mentette meg a tizedet 1848-ig.

A táltosok ősnépének, a napimádóknak emléke is el volt már feledve még névben is az utókor előtt, s a késő maradék irástudók szájából is alig hallhatta okát a büntetésnek, mely még most is vállain nehezül; midőn végre eljött az időteljessége, s a szivén sértett szent király haragja megszünvén, ily hoszu üldözés, ennyi lakolás után az ég bocsánata ezen megyét is feloldozta azon tized terhe alól, mely Koppány merényletének, s a felkelt megye ősbünének volt engesztelő áldozata.

A megyei tizedválasztmány 1848. május 31-én tartotta meg az utolsó tizedgyülést, melyben magát feloszlatta, s a pannonhegyi főapátság tizedbérének fizetését — természetesen — megszüntette. Örökre kár, hogy ezen utolsó tizedgyülés jegyzőkönyve oly száraz szavakban szerkeztetett, s benne e sajátságos nemzeti átok alóli szabadulás örömének semmi emléke fen nem hagyatott.

1848. és 1849-ben a tized átaljában megszünt Somogyban is; de e szünet a bortizedre nézve nem lett tökéletes halál. Kerestek módot azt ujra feltámasztani, s él maig is, a nélkül azonban, hogy egyszersmind a sz. mártoni főapátság szerződött tizedbérének fizetése is feltámasztatott volna. Éljen-e, van-e benne életrevalóság, és mennyi, mindjárt meglássuk.

II.

Az áldozat-tized jogi és peres szempontból.

Sok volt a hamis próféta, még több a rosz tanácsadó. Igazat mondani egyik nem akart, másik nem mert, harmadik nem tudott. Ez utolsók száma legnagyobb volt. Nem csoda. Oda vetették az elv-törvényt, s nem volt idő azt alkalmazva kifejteni. A szerény okos fejét törte — hasztalan; a szerénytelen lármázott — de bajt hozott. Végre is bekellett várni a politikai józanság tanácsát, az az idő és tapasztalat eredményeit.

Az 1848: IX. és XIII. törvények ezredéves intézeteket töröltek el néhány sorban. Hány országgyülés fáradt ki ez intézetek körüli buzgólkodásban; hány király sorozta ezeket, mint gondviselés bizományait kormány-gondjai első sorába; s a jogász világ hány javító eszmét teremtett ezek körül, bizonyitványai a vastag kötetek, s a nemzet életén végig vonuló eleven emlékezet. Mind ezt elhalványitotta néhány szó. —

Nem kell megerőtetni magunkat, hogy viszaemlékezzünk, mekkora zavarban voltunk az idézett törvényekkel. Ki tudott volna ezeknek kielégitő magyarázatot adni; ki tudta volna megvonni a körvonalat, mely azoknak terjedelmét jegyzi. A jogviszonyok, melyek fölött ezek élet

és halál-itéletet mondtak, mélyen voltak már belenőve földbe és erkölcsökbe; s miképen föld és erkölcsök nem mindenütt voltak egyenlők, e törvények alkalmazása is mindenütt egyenlő nem lehetett; s egyik isten ujját, másik ördög szarvát látta belőlük kibujni. Biblia és fegyelem a szilaj erények elől menekültek, s nehéz volt a helyzet.

T. kathechisált — törvény és józan ész ellen tanitván: nincs regale; erdő, rét, föld, minden közös, minden szabad, mienk minden — kendteké; s könyve koptatásig olvastatott.

V. G. commentált, s e csodálatos katechismust magyarázván, magyarázatát azon kezdte: T——cs kend bolond, — s azon végezte: T——cs kend csakugyan bolond.

Soha nagyobb szükség az okosságra nem volt.

S mit várni alig lehetett: egy ritka vendég jelenik meg az igazságügyi ministeriumban. Somogy megyei Tur helység járul folyamodványnyal, s egyebek között a szőllő dézma iránt is felvilágositást kér. Végeztetik: folyamodókat a megye világositsa fel, hogy miután a földesurat illetett tartozások csak az urbéri tartozmányok után engedtettek el, az ezek sorába nem tartozó szőllőkre nézve a törvények ezen rendelete ki nem terjesztetik.

A megye e végzésnek egyszerü közlését rendelte meg augustus 1-én 1848-ban tartott albizottmányi ülésből.

E hir rémitő óriáskint járta be a megyét, de a megrendülés rövid volt.

Határozottabb végzésért ujabb kisérlet tétetett. Liszói helység szőllős gazdái ugyan az igazságügyi ministeriumhoz folyamodtak, s a szőllőalji termények, ugy a szőllő termésétőli kilenczed és tized alóli egyenes felmentést kértek. Folyamodványuk hasonlóul a megyéhez küldetett oly rendelet

kiséretében, mely szerint folyamodók értesitendők lesznek, mikép átaljánosan csak a papi tized szüntetett meg; — az urbéri állományhoz nem tartozó szőllők s egyébb szerződvényes földektől pedig a tartozások meg maradtanak, s a felmerülő kérdések a törvények elintézését várják.

E rendelet bő anyagot nyujtott a bal-jóslati számu törvényczikk tartalmának értelmezésére. A megyének 1848. augustus 28-án tartott nagy bizottmányi üléséből minden szolgabirák kiküldettek, hogy apostolkodjanak, s ezen ministeri rendelet szerint az egész megye minden helységeiben a lakósságot világositsák fel. Az apostolkodás áldástalan volt és sikeretlen, mert a volt tized-kötelesek a megye levéltárából ekkorra már csaknem mindnyájan szereztek bizonyitványt, mely szerint szőllőhegyeik papi tized alá öszeirva voltak; a ministeri rendelet pedig a törvényt ugy magyarázza, mikép azt maga a törvény is mondja, t. i. a papi tized átaljában megszünt.

Más idő más tanácsot adott; a csillagzatok alakjai változtak; s a nap-éj-egyen förgeteget hozván, kinek kinek arról kellett gondoskodnia, hogy el ne hordja a szél — más dolgára nem ért rá senki.

Csak 1850. évi ujévvel köszöntöttek a tizedeseknek ismét jónapot. A mult két évről hátramaradt bortized politikai hatóság utján hajtatott be, s jövendőrei beszolgálása a hajdani gyakorlat szerint megrendeltetett. A kötelezettek nem mulasztották el ugyan előmutatni a papi tized alá öszeirást tanusitó levéltári hiteles bizonyitványokat, de ezek figyelembe nem vétettek.

Az engedelmesség csöndes kora ismét beállt, s 1850. april 5-ről a birodalmi törvény és kormánylap ezen évi

folyamának VII. darabja 44-dik száma alatt jelent meg a némileg irányadó: oktatás a polgári-ügyekben teljhatalmu császári biztostól minden ministeri biztos és kerületi főispánhoz, mely által a földmivelők az előbbi földesuraságok irányában szokásban volt különféle tartozások fölötti jogviszonyok iránt felvilágositatnak.

Ezen oktatás az 1849. martius 4-ki birodalmi alkotmány biztositékaira támaszkodva, határozottan rendeli és ismétli, hogy a főpapság lemondása következtében az ugy nevezett papi tized örökre megszüntetett. Mely rendeletnek köztudomásra jutása után a bortermelő helységek seregestől keltek fel; s a törvény közlönyeit a hatalommal behajtott tizednek viszaadatásáért s jövőrei megszüntetéséért kezdték ostromolni.

Valahányan voltak, annyiféle nézetből indultak ki, annyiféle peruton mozogtak. Egyik a politikai hatóságok érintett eljárása által hozott rendeléseket itéleteknek tartva, ujitási uton indult meg; másik az 1848. és 1849. évekbeni állapotba — mikor t. i. tizedet senki nem adott — kért viszahelyezést; harmadik rendes peruton követelt megszüntetést; negyedik védelmi-állást foglalt, s bevárta a gyakorlatbóli viszahelyezési kérelmet. Egyben azonban mindnyájan megegyeztek: főhizonyitékul a megye levéltárából megszerzett 1727. és 1728-diki tized-összeirásokat mutatván fel, melyek ellen kifogás és védelem egyátaljában nem lehet, s hogy valaki azok ellenébe — igen nagy bukás nélkül — tollat ragadni merész lehessen, arra a hatályon kivül tett corpus iuris tudásán felül még terjedelmes diplomatikai ismeretség s kiválólag mély dialektikai képesség kivántatik. Mind e mellett a megtámadott tizedlők ügyesen és sók erélylyel álltak ellen, kiknek azonban leg-

nagyobb előnyük a támadók ügyetlenségében s készületlenségében volt, mihez még egy lényeges körülmény is járult.

Az eddig előbocsátottakból látni, hogy a pannonhegyi papi tized olyatén tárgy, mely Somogy megyének levegőjén kivül annak földét és lakosságát, kivétel nélkül ennek kicsinyét nagyát átaljában és egyenkint közvetlenül érdekelte. Tehát a törvényszékek legujabb szervezéséig a Somogy megyei törvényszék illetékes bíróság nem lehetett.

Mikép én senkinek kényes érzelmét bántani nem akarom, ugy igen óhajtom, hogy őszinteségemet szinte senki gyanussá ne tegye, mely végből a dolognak inkább egy hoszu feneket keritek, s akarom, nem akarom, világ teremtésénél kell kezdenem, de hamar itthon leszek.

Szent hagyományok szerint Kain meggyilkolta testvérét, Ábrahám máglyára vetette egyetlen fiát; Jefte fogadásból megölte saját leányát; Solon az apagyilkosságra nem hozott törvényt, mert azt természet szerint lehetetlennek tartotta; a római senátor — a bibor-palástos birák törvényt ültek s halálos itéletet diktáltak vádolt saját fiaik fejére; az első magyar királyok a tized-perekben ezeknek fontossága s kitünősége miatt magok itéltek; később biráskodásuk leszállittatott, mert a tizedből huszaduk volt; azután itélkedtek bennök az egyháziak, kiktől szinte elvették, mert a tized plane sajátuk volt; a hübér ur, a nemesség urszéket ült hübéresei s jobbágyaivali saját ügyeiben, s példa önmagasztásra nem igen lévén, ellenök a fellebbviteli intézetben ellenőrség állitatott. — S ma? saját ügyében nem itél senki.; sőt az intéző hatalom lehetőleg gondoskodott, hogy még az érdekeltség alkalmatlansága se terheljen senkit. Már most itthon volnánk ismét, de azon szomoru tanusággal, mely szerint: a civilisatio nö-

vekedésének arányában fogyott volna az erkölcsiség értéke. Vigasztalásul marad mégis, hogy az enyim és másé fölötti törvénykezési eljárásokat rendező ujabb idők kétkedései nem annyira az erkölcsök süjjedését, mint inkább az ember sok oldalu fejlődése között is ugyan-olyannak megmaradt eredeti gyarlóságát vették számba.

Egyébbiránt soha sem voltam bámulója az őskor azon magasztalt erényeinek; mert azok vas következetességből-liek ugyan, de természetelleniek, s épen nem a jellem nagy voltának s magasztosságának dicsőitendő eredményeiül, hanem inkább a gyöngédebb érzemények hiányolásának bizonyitványaiul tekintendők; s azért nem látszik oly különösnek azon merész philosoph állitása, ki azt mondja, hogy az emberi érzemények is találmányok.

Korunkban az ész hidegéhez már vér melege vegyülvén, ha ezen elegyiték az itéleteket ingadozóbbakká tette, s a hajmeresztő önmegtagadások ritkábbak lettek, azért aggódni nem szükség; az ész magát megcsalni bizonyosan nem hagyja, mit naponkint látunk is. —

Ezekkel azt akartam megmutatni, hogy nem én találtam föl annak okát: miért jött szokásba a birói illetékesség fölött törvényt hozni, s a pannonhegyi somogyi papi tizedügyekben miért nem lehetett az előbbi somogyi törvényszék illetékes bíróság.

Menjünk tovább:

Az 1848. 13. t. cz. engedelme mellett eddig lefolyt pereket minden körülményeikben; ugy azok kisebb és nagyobb bajnokainak védveit teljes értékükben ismervén, miután különösen egy tudományosan képzett, igen jeles — sajnos, hogy már néhai — urodalmi ügyvéd hoszas fáradalmainak mind azt, mi ezen ügyben a megszüntetni

kért tized megmentése iránt kifogásokban, érdemleges tárgyalásokban s tárgyalási fogásokban, historiai, köz- és magán-jogi s peres tekintetben egy buzgó ügyvédnek feladata lehet, szakavatottan kifejteni, s annak az ügyvédi kenetet is megadni ugy annyira sikerült, hogy bármi buvár szorgalomnak is többhöz jutni s hozzá nagyobb hivatással szólni bajosan lehetend: lássuk a dolgot minden oldaláról okai és ellen-okaival egyetemben.

Az egykori tized jogositottak, tehát a birtokos nemesség, a fenemlitett politikai utoni viszahelyezés folytán mindenütt birtokban lévén, következik, hogy felperesképen a tized-kötelezettek, tehát a szőllőmives gazdák, vagy mint a lefolyt, és folyam alatti perekben — egy pár viszahelyezésinek kivételével — jelenleg van is: a szőllőhegy-birtokosság; alperesképen pedig a tized-jogositottak, a tized-szedő nemesség, tekintendők s lesznek alább mindenütt értendők.

A felperesek részéről ezen tized alóli birói felmentés kérelmének alapjául — az előzmények szerint — természetesen és törvényesen az 1848: XIII. t. cz.; az 1850. évi birod. törvény és kormánylap VII. darab 44. száma alatt, a magyarországi polgári ügyekben teljhatalmu császári biztostól kibocsátott rendelet; — továbbá a sz. István adományleveléből, az 1726. decemberi peralkuból, s a történelmi részben közlött itéletekből folyó azon elv, mely szerint Somogy megyének egyetlen talpalatnyi mivelt földe nem volt, bármi természettel birt legyen is ez jogi tekintetben, mely 1848-ig a pannonhegyi szent mártoni papi tized terhét nem viselte volna; és végre az 1726-diki peralku nyomán 1727-ben, s ettől fogva folytonosan teljesitett tized-összeirások hozatnak fel.

Az alperesek ezek ellenébe válaszolólag és védőleg állitják:

1.

„A magyar nemesnek sarkalatos jogai közé tartozván az adó, — s átaljában tehermentesség; tizeddel sem maga által mivelt, sem másoknak kiadott curiális, pusztai vagy majorsági birtokaitól köteles nem volt; tehát avval a pannonhegyi szent mártoni főapátságnak sem tartozhatott.“ S ezen tized-mentesség bizonyitványaiul következő törvényeket idézik:

a) H. T. K. I. R. 9. cz. 5. §. t., melyben Verbőczi az országos nemességnek minden néven nevezhető adózástóli mentességét sorolja elő.

b) Második Endre arany-bullájának 3-dik czikkét, melyben a király a nemesség örökségi birtokainak szabadságát biztositja; s fogadja, hogy ezektől adót nem szed.

c) Lajos: 11-ik czikkét, mely meghatározza, hogy az ország minden rangu nemeseinek szabadsága egy és ugyanaz.

d) Albert: 28-dik czikkét, mely első emliti meg a tized-mentességet különösen; az előbbi törvények a nemesség tehermenteségéről csak általában szólván. E törvény már különböztetőleg rendeli, hogy a nemesek akár birnak jobbágyokat, akár nem, tizedet adni nem tartoznak.

e) Szilágyi Mihály: 10. czikkét, mely sajátságosan azt rendeli, hogy senki sem köteles a nemesektől tizedet venni.

f) Mátyás V. 1-ső czikkét, hol a régi szokásra van csak hivatkozás, s a tized-köteles tárgyak egyenkint számláltatnak el.

g) Ulászló I: 50. czikkét. Ez Albert 28. czikkének szószerinti ismétlése.

h) Ugyan Ulászló IV: 29. czikkét, mely az eddig kivettek mentességét záradékban emliti meg, s ezekhez adja a praedialistákat, de csak egyház-nemesi saját telkeiken.

i) 1563: 69. és 70. czikket, melyek szerint a nemesek azon szőllőiktől, melyek saját birtokukon ültetvék, tizeddel nem kötelesek, de azoktól, melyeket idegen szőllőhegyekben birnak, vagy birandanak; s melyektől a szőllőhegy urának hegyvámot vagy kilenczedet adnak, a főpapoknak s egyháziaknak is tizedet kiszolgálni köteleztetnek.

Azon földektől azonban, melyek egyenesen a nemesi udvartelkekhez tartoznak, ha ezek nem a jobbágyoktól vétettek visza, s saját mivelés alá tartattak fen, tized szinte nem jár;

A szepességi lelkészek jogai ezen törvény 1. §-ban hagyatnak épségben, kik tizedet régi szabadalomnál fogva a nemesek saját birtokaitól is szednek.

k) 1574: 22. czikket, melyben a nemesek irtásai s az egyháziak szőllői vetetnek ki a tized alól.

Ezek szerint e tiz törvény védelmezné alpereseket a tized-kötelesség ellen, melyekhez még kilenczven egynehányat hozhatna fel, ki a fáradságot nem sokalná, mert az ujabb időkig egyetlen országgyülés sem folyt le, melyben tized-ügylet felett törvény nem hozatott volna.

Ezen mentesitő törvények azonban Somogy megye nemességét a kedvezésen kivül hagyják; de mielőtt ezen különös kivétel okát meglátnók, jó lesz tudni, vagy helyesebben: emlékezetbe hozni, hogy magyarországon többféle tized létezett; nevezetesen királyi vagy is egyházi, mely szent István II. könyve 52-dik fejezete által hozatott be, s rendszerint a megyés püspököt illette; továbbá kiváltsági tized, mely valamely törvényes király szaba-

dalom — vagy adomány-levele által adatott testületeknek vagy magánosoknak; melynek ismét két neme volt, a szerint, a mint az a szabadalom-levelek kellékeit szabályozó törvény kelte után vagy elött adományoztatott. Bennünket közvetlenül ezen utolsó: az elöttes érdekel; s az elsővel: a királyival csak érintésbe jövünk.

Továbbá szükséges tudni, hogy sz. István idejében az ország lakósait következő rendek tették: egyháziak, — urak, domini, — nemesek, nobiles, — vitézek, milites, — várjobbágyok, castrenses, — polgárok, cives, hospites, — udvarnokok, ministeriales s a t.

És végre kell tudni, hogy sz. István országlása kezdetén a földbirtoknak csak két neme volt, t. i. álladalmi, és szállományi, mit Szalay törzsbirtoknak nevez; s az adomány-rendszert csak sz. István ország-szervező bölcsessége hozta be, s változtatta meg általa a talált és foglalt vagy megszállott föld első természetét. [9])

Ezeket bővebben vizsgálni jelenleg nem lévén feladatunk az elsoroltakból s a magyar közjog történetéből elég lesz annyi tanuság, hogy az 1848. előtti értelemben vett mentesség és kötelezettség, — ugy a földesuri, s jobbágysági szerkezet sz. István idejében ismeretlen volt, s hogy e szerint mind a személy — mind a birtok-viszonyok az országló hatalom s az ország-jogai irányában kivétel nélküliek, s ugy nazok lévén, ugy a szabadalmi, mint a törvényi tizedet az országnak minden rendü népe s mindennemü földje egyaránt fizette, s a nemesség ugy ettől, mint az

---

[9]) Erről 302. diplomatikai adatra épitve, Krajner Imre m. t. t. l. tag irt egy nagy becsü munkát e czim alatt: A magyar nemes jószág természete Verbőczi koráig, tekintettel a külföldi jogokra. Pest 1843. — Ezt ezelőtt tudni kellett, ezután tudni illik.

adótól is elöször csak 1222-ben, az arany-bullában mentetett föl; de a somogyi nemességre ezen arany-bullának egy része hatálytalan maradt; az t. i. mely a 3-dik czikkben a nemesek örökségeit menti fel a királyi collecta alól, hová a tized is értetik.

Ezt bizonyitja azon tény, mely szerint az arany-bullát kiadó második Endre a szent mártoni főapátság adomány-levelét megerősitette; — továbbá hogy még ezen megerősitést megelőző időkben Kálmán I. könyve 15. fejezetében, melynek czime: revocatio omnium donationum praeter donationem Sancti Stephani, ezen adomány-levelet szinte érvényben hagyta; mi annál nagyobb figyelmet érdemel, mert a lángeszü király intézkedései szembeszökően merészek voltak, s ezen adomány-levélnek élete is szinte csak akaratától és egy vonásától függött; végre, hogy VI. Károlynak 1715-ben, ugy a királyi curiának 1730. és 1774-ben hozott itéleteik is az alperesek által idézett mentesitő törvényeket Somogy megye nemességére nézve hatálytalanoknak mondották ki. De a mi a legujabb időkig folytonos gyakorlatban is maradt: az 1726. örökös peralku s egyesség a nemesi kiváltságokat s ezeket biztositó törvényeket, melyekkel Somogy megye nemessége magát a főapátsággali perben erélyesen védelmezte, határozottan kizárta, mikép ezt azon egyességnek a fentebb 38-dik lapon olvasható ezen kitételéből látni lehet: „sem jelenleg létező, sem jövőben nyerhetendő semminémü — törvények, kiváltságok, s mentességekkel visza nem vonhatandó, nem módosithatandó — peralkura léptek.

És igy az alperesek által idézett törvények a somogyi papi tizedre nem alkalmazhatók.

2.

„Lajos 11. czikke szerint minden nemesember egyenlő joggal birván, midőn az egész ország nemessége tizedmentes volt, nem lehet, hogy Somogy megye nemese tizedköteles volt volna.“

Ez csak logikai következtetés, s egyetlen gyakorlati példa elég lesz az ellenkezőt megmutatni; nevezetesen maguk az alperesek által idézett 1563; 70. t. cz. 1-sö §-ban a Szepes megyei nemesség a szepesi lelkészeknek tizedadózásra köteleztetett. Ez pedig későbbi törvény, mint Lajosé; s e köteleztetés nem történhetik vala, ha Lajos törvénye kivételt nem szenved.

3.

„Ha ez áll, akkor a pannonhegyi főapátság kiváltságának is hasonló módon törvénykönyvbe kellett volna iktattatnia.“

Épen nem volt szükség. Mert az 1563: 70. t. cz. nem azt tanitja, hogy a szepesi lelkészek kiváltság-levele czikkelyeztetett be, hanem azt bizonyitja, hogy a lelkészek különös panasza következtében ezek hoszu idő ótai joggyakorlatának épsége tartatik fen az ezt háborgató nemesek ellen. Ugyde a pannonhegyi főapátnak panasza nem lehetett, mert tizede hiven kiszolgáltatott, tehát a törvénynek hasonló ótalmára sem volt szüksége. De továbbá sem a lelkészek kiváltság-levele, sem az ország nemeseinek adómentessége nem 1563-ban kelt, mi onnan elég világos, mert a nemességet kiváltó törvények 1222-vel kezdődnek; a szepesi lelkészek jogáról pedig az mondatik ezen törvényben, hogy ez már hoszu idő óta gyakorlatban vala.

Egyébiránt Somogy megyének a fentebb egész terjedelmében közlött egyessége be is czikkelyeztetett, még pedig azon országgyülésen, mely alatt kelt. S ez hasonló per következtében történt, mint a szepesieké.

4.

„Szent István adomány-levele a nemességet nem kötelezte; mert, hogy kötelezze:

a) vagy az adomány-levélnek kellene egy különös záradékban magában foglalnia, hogy ezen adománynak a nemesi törvények nem ártanak; vagy a nemesi törvényeknek kellene ezen adomány-levél érvényességét biztositniok.“

Egyik sem kellék. Az első lehetetlen, mert az 1001-ben kelt okmány nem hivatkozhatik az 1222. évi augustus 15-kén, vagy még később kelendő törvényre. Önkint látszik, hogy ez korellentiség lenne, s ember nem született még, ki annyi látnoki tehetséggel birt volna, hogy három négy száz éves jövőbe belátni, s ennyi század bármi tekintetbeni fejleményeit előre meghatározni tudta volna. A második pedig megforditandó, t. i. ha sz. István ezen adomány-levele — mit Verbőczi magános, különös törvénynek nevez — ártott a nemesség jogainak, s az ezeket biztositó köztörvényekkel egybe nem fért, ekkor ezen később hozott köztörvényeknek kellett volna azon különöst eltörülni, s ekképen annak érvényességét megszüntetni; igy tanitja ezt a h. t. k. II: 8. czim 1-sö §-sa, mely azt mondja: Azon kérdésre nézve, vajjon a köztörvény szünteti-e meg a kiváltságot, vagy megforditva; ámbár sokan sokféleképen vélekednek. és nem minden alap nélkül; mi mégis általában azt tartjuk, hogy a köztörvény törli el a kiváltságot: azon esetekben, midőn erről a köztörvényben

világos említés tétetik. Mikép erre a 2. §. szerint példa is van Ulászló I: 102; V: 19. czikkeiben, melyek közül az első Visegrád városának Mátyás királytól nyert bizonyos szabadalmát, a második Sopron és Kassa városok szinte bizonyos kiváltságát törlik el.

b) „az adomány-levélnek világosan meg kellene említeni, hogy a pannonhegyi papi tizeddel a nemesség is kivétel nélkül köteles, kikről pedig abban egy szó is elő nem fordul, hanem benne csak a hospitesek említetnek kötelesekül, s hogy ezek alatt a parasztság és nemtelenség értetett, ehez commentár nem kell. Ezek ugyanis mint idegen nemzetek a magyarnemzet bejövetelekor már Somogy földét lakván, a fegyver hatalmával szolga és nemtelen sorsra vettettek"

Ezek egy olyan ügyvédnek szavai, ki mint buvár történész s jártas közjogász volt ismeretes, s kinek fentebbi állitásait Somogy megye törvényszéke elfogadván, egy itéletében egyik indokul használta is e szavakban: „még ezen adomány-levél sem tartalmazza a nemességnek is papi dézma alá lett vettetését, az világos szavakkal csak a hospiteseket emlitvén; és rendelkezvén azon dézmáról, a mi a parochianus püspököt illette." Három sorban, szembeötlő három nagy hiba.

Már előbb érintett, hogy szent István idejében a magyarföld lakósainak egymáshozi viszonyában nem élt még a nemesi szabadságnak azon fogalma, s a személyes jogviszonyok általában nem voltak még ugy formulázva, mint később, s ezért a nemesség kivételes helyzete, illetőleg a kivételes helyzetnek e tárgyra nézvesti hatályon kivül tétele, az adomány-levélben megemlitve nem is lehet; de

ha meg volna emlitve, ez mind a század, mind az egyház, mind az időkori intézetek szelleme ellen lenne, s épen ily korellentiség hozná ezen adomány-levél hitelét kétségbe s rontaná le annak minden érvényét — és méltán. Maga Verbőczi midőn a kiváltság-levelek tanáról elmélkedik a h. t. k. II: 14. czimének 9. §-sában azt hozza fel, hogy az első királyok idejében a magyar nemeseknek igen kevés kiváltság-levél ajándékoztatott nemesség és szabadság tekintetében, mert azon királyok inkább isten szentegyháza dicsőségének, s az országba ekkor mintegy ujonnan veteményezett keresztyénség üdvének öregbitésében buzgólkodtanak.

Itt egy tényt nem kell soha szem elől téveszteni, mi az egész ügyletben kiindulási pontul szolgál. Nem kell ugyanis feledni, hogy a pannonhegyi papi tized: büntetésadó, sarcz-, és csak Somogy megye ellen. S ha alperesekként szent István idejében csak a nemesség volt fegyveres nép, s a bevándorló magyarok által Somogy földén talált hospitesek fegyver-hatalmával szolga és nemtelen sorsra vettettek, és igy fegyvert nem is viselhettek, de mint nem a magyarokhoz tartozók, napimádók nem is voltak, tehát Koppánynyal ezek nem is kelhettek fel s nem harczolhattak, mint már különben is keresztyének, hanem csak a fegyveres nemesek, kik még napimádók voltak: akkor melyik ész — vagy bár fegyver — törvény fogja azt határozni, hogy a felkelt nemesek bünéért a nemnemesek büntettessenek, s a nemesekre szabott büntetést a bünetlen nemnemesek viseljék; a bünhődött nemesek pedig ugyanazon szent István ugyanazon okmányában mentessenek fel, ki legszorultabb helyzetében, legbuzgóbb imádságával kérte le reájok az égnek büntető ostorát, s mely okmányban

a boszuló angyal lángpallosának égő betüivel irta meg azoknak ezer iziglen büntető ítéletét.

Ezen szempontból tekintendő a hospitesek — állitólag — kizárólagos köteleztetése is; kikre nézve az alperesi állitás sem történetileg, sem jogilag szinte nem való, hanem épen a tökéletesen ellenkező áll. Már maga a szó: hospites-vendégek, jövevények, idegenek, megczáfolja az alperesileg neki adott történelmi értelmezést; mert ha hospites, akkor nem itt talált nép; ha pedig itt talált nép, akkor nem hospites. S valósággal nem is találtattak ezek a magyarok által itt, és nem is vettettek szolga és nemtelen sorsra, s nevük alatt a parasztság sem értendő. Mert a hospitesek bevándorlott tisztes munkás, és nem szolga, hanem inkább kiváltságolt nép voltak.

Szent Istvánnak az ország alkotásánáli figyelme az ipar és kereskedelemre, mint az országok gazdagságának egyik terményző elemére is kiterjedvén, magyar történetirók szerint idegen polgárokat édesgetett be, kik jöttek is mérhetlen nagy számmal, különösen bajorországból, de csak azon feltét alatt, ha honukban élvezett szabadságaik számukra itt is biztositatnak, mit szent István minden készséggel teljesitett, adván nekik saját polgári és büntető ügyeikben önálló intézkedési jogot, hatósági kiváltságot, biró-, lelkész-választási szabadságot, s tulajdon földet; mikért némi viszonszolgálatokkal tartoztak, de koránsem annyival, mint az országnak nemes rende, melylyel közjogi tekintetben egy vonalon álltak. Ezeket nevezték immár hospiteseknek, kikről sz. István teljes tisztelettel szól első könyvében, az arany-bulla szerint pedig országos méltóságokat is viseltek. Ezek épitették Pestet, Sz. Fejérvárt; s a mi épen ránk tartozik, Kaposvárt, Szigetvárt, Babócsát,

Kanizsát s a t. Tehát a hospitesek nem szolga nép voltak, s hogy a pannonhegyi adomány-levélben megemlitettek, az egyrészről kiváltságos helyzetüknek volt kifolyása, s egyszersmind annak is bizonyitványa, hogy kellő hasonló esetben a nemesek is megemlitettek volna.

Mi volt tehát oka, hogy ezek az adomány-levélben nem csak felhozatnak, hanem még körül is iratnak.

Ennek két oka volt. Először, mert nekik az időkori magyar törvényektől eltérő, sajátságos, és önálló hatóságaik s politikai erkölcseik és szabadságaik voltak, csekély váltság-dijjal; másodszor, mert mint keresztyének a felkelés lényeges vádjával nem terheltetvén, mint ilyenek nem a büntetési, hanem a törvényi rendes tizeddel. tehát nem a szent mártoni apátságnak, hanem a veszprémi püspökségnek lettek volna kötelesek, minthogy a veszprémi püspökség — bár ennek alapitó-levele 1008-ban kelt — több történeti emlékek és hagyományok szerint, már 1001-ben létezett.

Ezek szerint abból, hogy az adomány-levélben a hospitesek megemlitetnek, nem az következik, hogy a pannonhegyi papi tizeddel csak ezek voltak kötelesek, hanem az, hogy ezek is.

5.

„Az adomány-levél egyedül az 1492. 50. — 1574. 22. és több tizedtörvények értelme szerint vétetett gyakorlatba, s egyedül a nemnemesekre terjesztetett ki.“

Errenézve a válasz már a fentebbiekben foglaltatik. De annyi ismétlés még sem lesz fölösleges, hogy ezen állitásnak csak akkor lehetne hitelt adni, ha alperesileg begyőzetnék az, hogy az 1492. 50, 1574. 22. és a többi

tized-törvények már 1001-ben éltek. A fentebb idézett királyi curiai, és VI. Károly itéleteik élő szavakkal magyarázzák meg, kikre volt azon adomány-levél kiterjesztve, erről tehát tovább értekezni fölösleges lenne.

6.

„Ha ezen adomány-levélben Somogy megye nemessége tizedadásra kötelezve volt volna, akkor Somogy megye nem mulasztotta volna el ezen adomány-levélnek megsemmisitése iránt tiszti ügyésze által pert támasztani; mivel a h. t. k. II: 11. czime szerint a fejedelemnek nem áll jogában oly kiváltságot adományozni, mely mások jogának sérelmére van; s épen ezért a h. t. k. II. 9. czime 2-dik §-sa szerint minden adomány-levélnek magában kell foglalni ezen záradékot; mások jogai épségben maradván — salvo jure alieno.“

Alpereseknek ezen állitásukban ellenmondhatlan tökéletes igazságuk volna, ha nem oly adomány-levél fölött folyna a vita, melyet az idézett törvények szabálya alá vonni nem lehet. — De itt még az a bökkenő is van, hogy az adományok érvényességét föltételező s szabályozó törvénynek csak azon része adatik elő, mely az alperesi állitásnak látszik kedvezni; az épen ide tartozó lényeges rész pedig Verbőczi zsebében hagyatott. A h. t. k. II: 11. czime többet is mond annál: mely mások jogának sérelmére van, s ott áll még ez is: vagy a mely a közjognak s az alkotmánynak sérelmére látszik lenni.

A mások jogai alatt nem a nemesség jogai értendők, hanem a hasonló adományosok jogai, side tartoznak: a vásár-, rév-, vám-szabadalmak; a nemesség jogai pedig,

melyeket alperesek védnek, az alkotmány gyüjtő-neve alá jönek; s azokat alpereseknek ezen kiindulási pontból kellett volna védelmezniök. Ugyde a pannonhegyi adomány az alkotmánynyal egyidős, evvel testvér munkája lévén ugyanazon erős kéznek, s egymás mellett 19 száz éveken keresztül — habár vén korukban néha-néha közbejött czivakodással is — de csak megférték; az adományokat szabályozó törvény pedig későbbi találmány, s a hármas törvény-könyvbe csak 1514-ben, tehát az adomány kelte után 513 évvel iktattatik; viszaható ereje pedig — Ulászlónak ezen hármas törvény-könyvet életbeléptető királyi jóváhagyása szerint — nem lehet; következőleg a kérdés alatti adományra semmi befolyása nincs.

Ez oka immár egyuttal, miért nem áll ezen adománylevélben a: salvo iure alieno. Mert akkor nem volt senkinek kivételes, megsérthető joga, de ha lett volna, ez szent István felgerjesztett haragja által bizonyosan Dósa hadának sorsára jutott, illetőleg ennek előpéldául szolgált volna, s ma Somogyban a nemest csak szomszédokból ismernék.

Ezek szerint a tiszti ügyész fáradalmait semmi siker nem koronázta volna.

7.

„Szent István adomány-levelét mutassák be felperesek eredetben.“

E kivánatot maga a főapátság sem tudná teljesitni, annál kevésbé tehetik azt felperesek, kiknek egyébiránt ez nem is feladatuk, s e kivánat helyén csak akkor volna, ha pert a főapátság folytatna, s midőn ezen eset volt, kötelezteteti-e annak eredetibeni felmutatására, vagy nem,

jelenleg ránk nem tartozik. A számtalan diplomatikai és peres harczokban utolsó betüjéig megtépett alapitó-levél isten tudja hányszor jött ki nyomtatásban. s 180 évek óta annak legtörvényesebb létezése iránt kétséget emelni senkinek eszébe nem jutott. Hogy most kéretett, s tán valaki által még ezután is kéretni fog, az nem azért történt és fog történni, mintha ez lényegesen szükséges kellék volna a pannonhegyi tized Somogy nemessége általi viselésének begyőzésére, hanem azért, hogy egy kifogási ponttal több legyen, s a védelmezés buzgóságának bizonyitványául szolgáljon; igy hozván ezt magával a régi szokás s boldog emlékü jó rendtartás.

8.

„Minden privilegium gyakorlatot igényelvén, miután felperesek magukra a főapátság jogát ruházták; bizonyitsák be azt, hogy a pannonhegyi sz. mártoni főapátság 1726 előtti időkben Somogyban a nemességtől is szedett tizedet, s inditsanak ez iránt jogpert, mint ezt a királyi curia végzeményei a 424, 427, 956, 957. sz. alatt rendelik.“ [10])

[10]) 424. (1. végzés.) Arra, hogy a felperes a tizedeknek megszerzéseikre a privilegiumból indittatott perben keresetet és felperességet nyerhessen, tartozik azokra a fundusokra nézve, a melyeket a tizedelésnek alája vetni igyekszik, éléssel megerősitett tizedelés jussát megmutatni, mert a jusnak pere a maga természete szerint az eleve megvolt jusnak és birtoknak megmutatását kivánja meg. Mind a két Tábla.

427. (4. végzés). A tizedeknek megszerzéseikre a jusból indított ügyekben nem lehet az alperest sem a törvényből, sem a privilegiumból a tizedek fizetésének kötelessége alá hajtani különben, hanem csak ugy, ha ő reá nézve a felperes különösen megmutatja az eleve volt tizedelésnek élését; mert ámbár hogy a praelátusokat a tizedelés jussa törvény szerint illeti, mivel mindazáltal minden jussok és privilegiumok élés által lelkesitetnek, a viszaélés vagy félbehagyott élés által pedig elenyésznek, azért az emlitett esetben is az eleve volt élésnek meg-

Ez idegen föld, idegen tér, ide alpereseket nem követjük. Maradjunk itthon, mint látszik, itt is elég alkalom, s elég széles tér van a mérkőzésre. — Az igaz, hogy a privilegiumnak gyakorlat ad életet, ellenkezőleg elenyészik, de az nem igaz, hogy felperesek privilegiumot akarnak nyerni, vagy ilyennek nyomán tizedet szedni; pedig alperesek azon állításából, hogy felperesek magokra a főapátság jogát ruházzák, az következik, hogy ennek jogán felperesek tizedet kivánnak nyerni, holott egészen ellenkező, t. i. annak megszüntetése van szándékban. Az idézett

---

mutatása nélkül, sem a privilegiumok, sem a közönséges törvénynek ereje a felperesnek nem használhatnak. Mind a két Tábla.

956. (2. Végzés.) Ha a clerus a kétannyinak büntetésére pert indit azért, hogy annak a birtok helységnek földterületjén, a hol a tizedet az irtásföldekből megtagadták, némely irtásföldekből való tizedszedésnek élésében vagyon, azonban különösen a keresetbéli irtásokra nézve az élést meg nem mutathatja, az alperes feloldoztatik; mert már csak azért is, hogy azokból a földekből a megtagadtatott tizednek követelését vette fel, már az az előtt volt különös élését tartozik megmutatni és azt meg nem mutatván, szükségképen az alperesnek feloldoztatása következik. Mind a két Tábla.

957. (3. végzés.) Ámbár a praelatus a két annyinak büntetésére pert inditván, bizonyos praediumnak szőllőhegyén a tizedlésben már az előtt megvolt élését átaljában megmutassa; ha mindazáltal az alperes megmutatja azt, hogy a felperes vagy annak megelőzője, csak némely szőllőkre nem pedig az egész szőllőhegyre nézve volt a tizedlésnek élésében, a többiekből pedig a földesuri urodalom akár heted, akár kilenczed, akár tized név alatt szedte volt a szüreti adót; illyenkor az olyan szőllőkre nézve, a melyekben a szüreti adónak magános élésében volt a földesuri urodalom, az alperes teljeséggel feloldoztatik, és egyedül csak abban a részben, a melyben a tizedlésnek élése a felperesnek részére kisül, a kétannyinak büntetésében szokott elmarasztaltatni; mert a kétannyinak büntetésére való kereset, a már megvolt élésben fundáltatik, tehát már az elmarasztalást, és igy következésképen a büntetést, a melynek tárgya a megtagadtatott tizednek kétannyiban való viszafizetése, az élésből a tized alá vettetett szőllőknek jövedelmeiken tulnat kiterjeszteni nem lehet. Mind a két Tábla.

végzemények — mint belőlök olvashatni — mindannyian tizedlési jog, — tized szerzés — s ezek törvényes kellékeiről tanitnak; — s arról, hogy gyakorlatban volt tized szüntettessék meg, egy árva-szócskát sem tartalmaz egyik is. Ugyanazért sem ezen végzemények, sem a diktált jogper illő helyen e kérdés eldöntésénél nincsenek. — Hogy Somogy megye nemessége a főapátságnak 1726. előtt tizedet adott, azt a főapátság annak idejében igenis bemutatta, s ezért 1715-ben, 1730-ban fényesen győzött is, de felpereseknek ezt bebizonyitni a mint nem kötelességük, ugy alpereseknek azt kivánni nem joguk. Mert joguk csak akkor lenne, ha — mint már emlitve volt — a tizedszedésnek folytatása forogna követelésben. Egyébiránt az 1726. előtti időkről emlitsünk fel mégis egypár adatot.

a) 1712. évi sept. 3-án Sopronban Nádasdy Tamás Somogy megyei főispán, Széchei Zsigmond, Sanko Miklós alispánok, Festetits Pál, Szentgyörgyi Horváth Zsigmond és Zichy Ádám a megye nevében értekezleti gyülést tartván, a főapáttali per mellékes költségeinek fedezésére 3000 ftot határoznak, melyhez 2000 ftal a nemesek, 1000 ftal a parasztok köteleztettek járulni.

b) 1715. évi februar 14-én Nagy Bajomban tartott közgyülésen végeztetik: hogy a megye 1714-re a főapátságnak semmit nem fizetvén, ez 1715-ben pótlandó, s a tized a beadott kilenczed-jegyzék szerint vetendő ki. — E végzésben a többiek között a veszprémi püspök, veszprémi káptalan, babócsai apátság, kincstári javak, fejérvári káptalan, tihanyi apátság, s zeliczi apátság javai egyaránt fizetőkül jelölvék föl.

c) 1726. évi sept. 12-én szinte Nagy Bajomban tartott megyei közgyülésen a főapátság ellen folyamatban

lévő ujitott per költségei fejében hasonlóul 3000 ft. vettetik ki egyedül a földesurakra és nemesekre akképen, hogy a megye helységei öt osztályba soroztatván, ezek közül az első osztály 3, a második 6, a harmadik 9, a negyedik 12, az ötödik 15 ftot. — a puszták — praediumok — pedig egyenként 2 ftot. és 50 drt. adnak. — Ez azonban egészen máskép foganatosittatott; s a magyar kir. helytartótanács a megyének 1726-ki számadásában felfödözvén, mikép a tizedper költségeit az adózók pénztárából fedezték, egy királyi leirat parancsából 1735. évi febr. 26-ki ülésből a megyének meghagyja, hogy azon perköltség-öszeget az adózók pénztárának fizesse visza; miért is a megye a legfelsőbb parancsnak engedelmeskedendő, 1738. évi Febr. 11-én Marczaliban tartott közgyülésben a viszatéritést meghatározza, s végzésében a pusztákat osztályonként, a nemességet pedig saját nemesi birtokaira nézve (nobilitasin simul quoad bona quidem propria nobilitaria dabit fl. 200) együttvéve rója meg.

9.

„1726-ban a nemesség nem ugy perelt mint ilyen, hanem mint jobbágyai tizedének előbérlője, — s az 1726-diki örökös szerződés az előbérlési jogot adományozó törvények engedelme mellett egyedül a jobbágyos földesurak érdekében köttetett; ha tehát a nemesi sarkalatos jogokat biztositó törvények ellenére, tizeddel a nemesség is köteles volt vala, akkor a szerződésbe szerződő társakul a parasztokat is be kellett volna venni, s hogy a nemesség e tizeddel köteles nem volt, ezt azon körülmény is gyámolitja, hogy a főapát, mint a filialis tihanyi apátságnak földesura ezen apátságot az árenda-fizetés alól kikötötte, a mi

nem történhetik vala, ha ő is, mint az ország egyik nemese, dézma-adással lett volna köteles.“

Tehát itt vagyunk az uj időnél. Világosabb van; világosabban és könnyebben fogunk látni. Eddig az itéletnek egy hoszu multon, egy hoszu idő homályán kellett keresztül törni, a régi intézetek hagyományos tanaival egyenkint megismerkedni, s döntő következtetést ezekből vonnia. Ezen nehézkes küzdelem volt oka, hogy az alperesi eddigi állitások s tételek egyelőre a valószinüség s hihetőség bizonyos sulyával látszottak birni, s a meggyőződésre — az ellenkező felvilágositásáig — bizonyosnemü befolyást gyakorolni. Az ujabb események közelebb esvén hozzánk, szinüket s értéküket hamarább megfogjuk határozhatni.

Igy például azt, hogy a nemesség a szent mártoni főapáttal nem közvetlen saját érdekében, hanem előbérlési joga védelméből állt perben, és hogy az örök egyességet mint előbérlési joggal biró földesurak egyeteme kötötte, a betü szerint előttünk álló örök egyességnek elolvasása első pillanatra mindjárt megczáfolja; mert azon egyesség szerint a per-ujitó nemesség a perben egyenesen nemesi jogait v é d e l m e z t e, s egyáltalában nem előbérleti jogait követelte; s előbérletről — praearendatioról — sem a perben, sem az örökös egyességben egy szóval is említés nincs; de azt igenis olvashatni benne, hogy a pannonhegyi sz. mártoni főapátság Somogy megye nemessége ellen különbség nélkül, s az egész megye területén mindennemü termésnek tizedét követelte, s e fölött örökös egyesség jött létre oly feltétel alatt, hogy a nemesség semmi néven nevezendő tehermentesség, kiváltság vagy törvény ürügyét az ellen fel ne használhassa. A főapátság a megye kö-

zönségére átruházza azon jogot, melylyel ő birt, s ha a megye a kikötött 6500 ft évenkinti örök váltságot annak idejében le nem tenné, ezt a megye *időkori tisztviselőin* fogja perutján megvenni. — Az előbérletről szólló számtalan sok törvények közül ezen egyességben egy sincs idézve, pedig ha a pernek vagy egyességnek az előbérlet volt volna tárgya, ebből 1546: 55, — 1548: 61, 1659: 54. t. czikkeknek, mint az előbérleti jog első rangu teremtő törvényeinek hiányolniok nem lehetne. Továbbá a tized-bérletek ideiglenesek s bizonyos határidőig terjedők voltak; a jelen egyesség pedig örökre tétetett, ugy, hogy a főapátság minden jogáról lemondott, s ezen jogát a megye közönségének, illetőleg nemességének engedményezte; s engedmény és bérlet között lényeges különbség van. És hogy ezen engedmény nem az adózónép számolására, hanem a nemesség kötelezettségére alapittatott, jelentékeny, sőt döntő bizonyitványa az, mikép a főapátság a váltságdijat nem a földesuraktól, mint jobbágyaik tizedbérlőitől, hanem a megye tisztviselőitől, mint *ilyenektől* várta, s kötötte ki, — a földesurak ellen csak akkor fordulandó, ha a tisztviselőség ellen perre fakadni kényszerülvén, ennek javaiból teljes elégtételt nem nyerhetne. Már pedig a megye alispána, vagy szolgabirája nem az adózó népnek, hanem a nemességnek volt kezes képviselője. — Ez tehát nem praearendatio, hanem mint benne olvasni lehet: transactio, peralku, mely az előbérlettel szinte semmi rokonságban nincs.

Kétséget nem szenved ennélfogva, hogy ezen örökös peralku s egyesség a nemesség terhére és javára jött létre, a jobbágyok kezén levő birtokok pedig azon időben a földesurak korlátolt sajátaiul tekintetvén, s a földesurak

érdekeiben már képviselve lévén, ezen viszony, vagy helyesebben: rendszernél fogva a jobbágyokat szerződő társakul felvenni nem is lehetett. Egyébiránt ezen ötletben van valami, s nem üres eszme. Ha ezen örökös egyesség 1222. előtt, vagy csak a hűbéri rendszer kifejlődése előtt történik is, abba minden rendeket fel kellett volna venni; de ez 1726-ban már gyakorlatiatlanná, s kivitelre alkalmatlanná vált. Mind e mellett bár a parasztokat szerződő társakul bevenni nem lehetett, azért a nemesség tizedkötelezettsége még is lehető volt; mert e két eset nem kölcsönös feltétel; s egyik a másiknak sem természetes sem törvényes következéséül nem tekinthető.

A mi pedig a tihanyi apátság kivételéből következtetett mentességet illeti, ez épen nem bizonyitványa az alperesi állitásnak; mert azon kivétel s tized-kötelesség egymás mellett minden gyanu nélkül megférhetnek, s semmi ok sincs, mely miatt egymással viszonyban kelljen lenniök.

A dolog igen egyszerü. A főapátság és a somogyi nemesség szerződik, s feltételeket egymásnak szabad akaratból tesznek. A törvény egyiknek sem szabja elébe, hogy hat, vagy hét ezerben állapodjanak meg, s a megye egész területétől-e, vagy annak egy részétől. S midőn a főapátság minden tizedlési-jogáról egész Somogyban lemond, illetőleg ezt másnak engedményezi: igen okosan cselekszik, ha kivételképen megjegyzi, hogy az ő birtoka az ő számára maradjon visza, s eképen ő maga magát fizetni ne legyen kénytelen; mivel ha ezt ki nem köti, azonban az egész somogyi tizedet eladja, igen természetesen az övé is az egészben fogna értetni. Tehát mivel a főapát az ő saját birtokait kivenni, s ez által azokat a tizedléstől mentesiteni szükségesnek tartotta; a főapát pedig

az alperesi állitás szerint is az országnak egyik nemese, igen világos, hogy ez által az bizonyul be, mikép e tizeddel a nemesség tartozott, mert ha nem tartozott volna, akkor a főapátnak nem kellett volna saját birtokait kivenni, mivel akkor azok tized alá nem irathattak volna ösze. És igy az alperesi tétel eredménye épen ellenkező avval, mit abból alperesek lehozni szándékoznak.

10.

„Az 1727. és 1728-ki öszeirások bizonyerővel nem birnak; mert ezek sem nem a megye factuma, miután a megye a tizedügyeket nem kezelte, sem azt nem bizonyitják, hogy 1726. előtt a később öszeirásba jött szőllőhegyek a főapátságnak tizedet adtak. S ezen öszeirások azonfölül, hogy hiteleseknek nem tekinthetők, még azért sem kötelezők a nemességre nézve, mert igaz ugyan, hogy bennök nemesi szőllőhegyek is foglalvák, de ez csak a nemesség önkényéből s nem a megye akaratából, tehát törvénytelenül történt. S ez önkény tanusitva van az által, mert az öszeirás oly szőllőkre is kiterjesztetett, melyek 1735. 1754. sőt 1776-ban is még, mint puszták emlitetnek azon öszeirásokban; tehát 1726. után ültettetvén be szőllőtőkékkel, 1726. előtt a szent mártoni főapátságnak tizedet nem adhattak; de ezen öszeirások s tizedkivetések nem is a főapátságnak, hanem a nemességnek érdekében történtek, s a nemesi előjogokat védelmező országos törvényeket mellőzve azért vontak minél több tárgyakat tized alá, hogy annál több hasznuk legyen. Hogy pedig az irtások és puszták — praediumok — paraszt kézre mentek át, ez a feladó földesur nemesi jogain a feladott helyiségekre nézve nem változtatott; mert ha változtatott volna, akkor

az 1726-diki szerződés jótékonyságában a parasztok is részesitendők lettek volna, holott pedig ez annyira a földesurak kizárólagos érdekében történt, hogy a szerződésbeni megye-közönség gyüjtő-név alá még azon curialis nemesek sem jőnek, s árendások közé nem számitatnak, kiknek jobbágyaik nem voltak.“

Mindenek előtt bemutatjuk, mikép a tized-ügyek 1773. évig a megye kezelése alatt voltak; s ez bebizonyul az 1773-dik évi január 31-én Kaposvárott tartott közgyülés jegyzőkönyvének ezen szavaiból, illetőleg szóról szóra átforditott végzéséből: „Egyhangulat elhatároztatott, hogy a tized-ügyek, mint a melyek egyedül a földesurakra tartoznak, ezentul a megyének egyébb közügyei között ne tárgyaltassanak, s azokból a megye közgyülési jegyzőkönyveibe semmi be ne iktattassék, hanem miként külön tárgyalandók lesznek, ugy külön jegyzőkönyvük is legyen. Eperjesy Sámuel mk. aljegyző.“ És igy 1773. évig mint minden tized-ügyek, ugy a tized-öszeirások is a megye tekintélyével tétettek, következőleg a megyének, s nem a nemesség önkényének voltak munkái.

Az 1727-dik és 1728-dik évi öszeirások teljes bizonyerejüek, s kiáltólag tanusitják, hogy az ezen években öszeirás alá vett szőllők 1726-ban is, ugy az előtt is, tehát a főapátságnak is adóztak tizeddel, mert ha a dolog ellenkezőleg állna, és ezen szőllők, mint nemesi birtokokon ültettettek, tized terheltek nem voltak vala, azokat öszeirás alá bizonyosan nem vonták volna, s annál kevésbé, minthogy ekkor még egészen tiszta emlékezetben volt a per folyama, s az ebben felhozott azon védelmi ok, mely szerint nemesi birtokok tized-terhet viselni nem tartoznak. De miután öszeirattak, evvel az jő világosságra, mikép az

1726. előtti védvek csak mint kifogások hozattak fel a perben, mert im 1727-ben sz. István adománya csakugyan semmi különbséget nem ismer nemesi és nemnemesi javak között, s nem ismert 1848-ig. Most azonban ismét ugy volna hasznos, ha az adomány különbséget ismerne, ámbár többé a sz. mártoni főapátsággal semmi baj nincs, és az ügy nem azon peres körülmények között forog, melyek között az 1726. előtt volt. Jelenleg elvitatni nem lehetvén a nemesi szőllők öszeirás alá lett vételét, ezt alperesek megismerik, hanem azt mondják, hogy ezen jogtalanságot a törvényeket nem tisztelő nemesség önkénye — csupa önérdekből — követte el. Ez hiu mentség, s egyáltalában nem nemes mentség. Alperesek elődei azon fáradalmas munkák, azon férfias küzdelmek által, melyeket a főapátsággali nehéz perekben annyi buzgósággal, annyi kitartással vittanak, valóban nem azt érdemelték ki, hogy fejökre utódaik követ vessenek, nekik szemrehányásokat tegyenek, s emléküket pelengérre állítsák. Azon nemes indulatu elődök nem csak törvénytelenséget nem követtek el, nem csak önkényt nem gyakoroltak, midőn minden — még nemesi — javakat is tized alá öszeirattak, hanem inkább jogaik legjobb értelembeni fogonatositását eszközlék, s azon öszeiratások által leggyakorlatibb megfejtését hagyák hátra azon elvnek, mely szerint Somogy megyében egyetlen talpalatnyi mivelt föld nincs, és nem lehet, mely pannonhegyi papi tizeddel ne tartoznék. Igenis az 1726. ótai öszeirások teljes joggal s minden törvényességgel teljesitettek; mert ha az 1726. után beültetett területek tizedkötelesek nem lettek volna, s ilyenekül csak az 1726-ban már beültetettek, tekinthetők, akkor ebből az következik, hogy a sz. mártoni főapátság is csak azon szőllőktől vehetett tizedet, melyek

1001-ben az adomány keltekor már beültetve voltak. Ily gondolat pedig nagy botorság volna. Somogy megye nemessége tehát a főapátság jogán egész 1848-ig mivelés alá vett minden földtöl — tekinteti nélkül bármi vagyoni és személyes kiváltságokra — kialkudott és pénzen vett szabadalma által iratta ösze, és szedte be a tizedet. És midőn alperesek megismerik, és tudják azt, hogy nemesi szőllőhegyek is vannak, s voltak öszeirás alatt, de ezt törvénytelennek tartják, vajjon nem feltehető e, hogy ezt 1726. óta, 1848-ig, tehát 122 év lefolyása alatt egyik vagy másik földesur vagy birtokos nemes szinte megtudta; és vajjon nem feltehető e, hogy ezt megtudván, sarkalatos nemesi jogainak ily önkényes megtámodása s megsértése ellen nagyot protestált volna. Vagy ha már a megholtak nem igazolhatók, hanem — mikép alperesek állitják — inkább vádolhatók, akkor forduljunk az előkhöz, s különösen a vádlókhoz, s kérdezzük őket: midőn tudták; — mert tudniok kellett, mivel most mondják — hogy a tizedöszeirások törvényekbe és nemesi jogokba ütköztek, s a nemesség önkényének voltak kifolyásai, vajjon 1848. előtt miért nem emeltek panaszt s ezen önkény megszüntetése végett miért nem keltek fel, miért nem kértek viszahelyezést szüz mentességi állapotukba; hiszen ha az öszeirás önkény volt, viszahelyezést igen könnyen nyertek volna, sőt még törvényes boszút is állhattak volna az erőszakossági perintézet nyomán. Lehet e felmutatni csak egy betüt, lehet e emlékeztetni csak egy hangra, mely e jogsérelemért ejtetett volna? Természetes; a földesurak, kik jobbágyokat birtak, ily panaszra nem kénytelenülhettek, mert a rájok sorolt tized-váltságrész iránt jobbágyaik helyt álltak érttük; s ha az ember 8 ftot kap, s ebből 4 denárt kiad — mert

körülbelől ez az arány, tehát 4: 800 — oly helyzet, mely inkább örökkévalóságérti imádságra ad ösztönt, nem pedig panaszra. Máskép állt a dolog a birtokos, de jobbágytalan nemességgel, melyre a tized-váltságdij hányadrésze szinte rárovatott. Ha az öszeirások törvénytelenek voltak, ezeknek lett volna immár méltó okuk az önkény gyakorlatának megszüntetését kérni; mit azonban nem tettek, mert hallatlan tudatlanság lett volna önkénynek keresztelni azon eljárást, mely csaknem ezredéves gyakorlat által Somogy földének vegyrészévé vált, s a terményekkel együtt virágzott fel minden tavaszszal.

De tegyük föl, hogy az öszeirások törvénytelenek voltak; mi fog ebből következni. Bizonyosan nem egyébb, mint az, hogy azon öszeirások folytán beszedett tizedek törvénytelen jövedelmek voltak, és igy azok viszatéritendők. A tizedpénztár többet nem nyert a szerződött, általa szent Mártonba szolgálandó béröszvegnél, tehát a szerződőknek s ide fizetőknek ez ellen viszkeresetük nincs; hanem nyert a szőllőhegy-feladó, ki a főapátság jogán a hegyvám vagy kilenczed mellett a tizedet is megvette, kinek érdekében tehát a törvénytelen öszeirás, s ennek nyomán a törvénytelen jövedelem-szedés történt, következőleg ezek ellen van viszkeresetük azoknak, kik a tizedet tartozatlanul beszolgálni kényszerittettek. Mi ezt nem tartjuk, s ily utoni kárpótlásra igényt nem formálunk.

Azon vád is, mely szerint az önkény minél több tárgyakat azért vont tized alá, hogy annak több haszna legyen, — mivel most már nem a főapát, hanem a nemesség maga volt a tized-gazda, — a tized-választmány jegyzőkönyveinek megtekintése által azonnal megszünik; mert ezek azt tanusitják, hogy a 6500 ft. tizedbéren felül

igen csekély öszegig történt számitás és kivetés, mit igazo azon tény, hogy egyegy holdra alig esett négy denárnál több; — és azon eredmény, hogy körülbelől 110 évi gazdálkodás után 1848. május 31-én a pénztár állapota készpénzben, kötelezvényekben, és hátralévőségekben — mindösze — tizenkétezer kilenczszáz harmincznégy forint 71 denárból állt. Ha azonban a vád ugy értelmezendő, hogy az önkény gyakorlata egyesek magánérdekeiben történt, igy az állitásnak van ugyan értéke, de vádnak nem nevezhető, s önkény e tekintetben sincs, azon már előadott oknál fogva, minthogy a tized-rovat minden göröngyön rajta volt.

Az irtásoknak és pusztáknak parasztkézre kerülése a föladó földesur nemesi jogain, való, hogy nem változtatott, s az azokban — természetüknél fogva — létező uri jogokat meg nem semmisitette, de midőn erről beszélünk, nem kell kimennünk a kerékvágásból, s meg kell maradnunk azon tized eszméjénél, melynek kiváló sajátsága, hogy sem személyes sem vagyoni jog-különbséget nem ismer. S ha az irtások és pusztai földek nemesi természetüket megtartották, s jobbágyivá nem változtak is, azért a már bőven begyőzött okoknál fogva tized-mentesek nem voltak. Alpereseknek a pusztáról — praediumról — is egészen más fogalmuk van, s azt egészen máskép értelmezik, mint jelen tárgyban kellene. A praediumok népesitett helyiségek voltak, mikép ez az 1723: 18. t. cz. szerint tanittatik is; mikép továbbá ezt az egyházi nemeseknél láttuk, kik az adományozó egyház praediumára telepittettek, s praediálistáknak neveztettek; s mikép végre ez sz. István adomány-leveléből is világos, mely szerint a hospitesek praediumokon laktak, s ezeket mivelték. Nem kellett tehát, hogy ezek

ized-kötelezettség végett parasztok kezeire menjenek; ily szolgalmi természettel azok már az előidők óta birván.

De ezeket alperesek itt már nem is annyira a tehermentesség — mint annak ismételteni bebizonyitására hozták fel, hogy a földesurak a parasztokat szerződő társakul annál kevésbé voltak kötelesek elfogadni, mert még a jobbágytalan, de egyébiránt birtokos nemességet sem fogadták el. — Itt egy csapással kettőt ütünk, s szabadulás nincs. — Pátró helység nemes község, melynek jobbágyai nincsenek, s lakósai udvartelkes országos nemesek; ezek a tized pénztárba — kezemnél lévő irásbeli bizonyitvány szerint — nemesi jószágaiktól évenkint bizonyos öszeget fizettek egész 1848-ig, s ezek példájára bizonyosan a megyének egyébb hasonló rendü és rangu nemesei is. [11]) Ezek vagy voltak szerződő társak, vagy nem. Ha voltak, akkor az alperesek ezek ellenébeni állitása megsemmisül minden arra épitett mentességi tanokkal s következményekkel együtt; ha nem voltak, akkor az árendás földesuraknak köteleztettek tizedet adni, s akkor a nemesi szabadságok védelme hiusult meg. — Nem rettegve az igaz szót, meg kell vallani, hogy mind a két eset jogi és történelmi igazság. Az 1726-ki szerződés a megye közönségével, miképen abban olvashatni, illetőleg a megye földesuraival, és nemességével köttetett, melybe tehát a jobbágytalan birtokos nemes is értetik; az ilyen nemes pedig saját maga mivelte birtokáért fizetett a sz. mártoni főapátság tizedbéréhez a tized-pénztárba, tehát a somogyi nemesség tized-kötelezettségének elve gyakorlati alkalmazásban is világosan áll előttünk.

---

[11]) Eszmezavar megelőzése végett megjegyzendő, hogy a 45. lapon emlitett nemesek alatt csak a volt jobbágyas-nemesek értetnek.

Az 1727. és 1728-dik évi öszeirások hitelességét kétségbe vonni annyi, mint 122 éven keresztüli eljárás törvényességét kárhoztatni. Minden későbbi munkálatoknak azon öszeirások szolgáltak alapul, minden előfordult kétes esetben azokhoz folyamodtak, s azok adtak irányt meggyőződésnek, és kezelésnek, s drága kincsekül őriztettek a levéltárban, s ha többé nem is drága és nem is kincsekül, de még most is őriztetnek. Mig tehát javukra voltak alpereseknek, addig sérthetlenek valának, s legkisebb bajban hozzájuk menekültek; most midőn többé hasznukat nem veszik, elfordulnak tőlök, sőt megtagadják őket. Az irományok hitelességéről rendelkező törvények a megyék levéltárait nem említik meg; igy az 1723: 42. t. cz. a káptalanok és conventek levéltárairól, az ország rendes biráinak levéltáraira is kiterjeszkedik, de a megyékéről hallgat. Ezen törvény kevésbé hiteles — minus probantes — iratoknak a jegyzőkönyvekbe nem vezetett töredékeket, s jegyzetkéket nevezi, tehát bizonyosfoku bizonyerőt még is tulajdonit nekik. Az ugyanezen évi 58. t. cz. a megyegyülések tartásának módjáról s a közigazgatási ügyek jegyzőkönyvéről szól, azért e törvények hatálykörébe mi nem esünk. Az előbbi törvények alkalmazása mellett pedig ezen öszeirások hitelességét megtámadni nem lehet, mert ezek sem töredékek, sem jegyzetek, hanem rendesen bevégzett munkák, s a tized-ügyek iromány-csomójába foglalvák; s a megye szolgabirái által teljesitettek, kik e végett kiküldve voltak; hogy azonban némelyek aláirás nélkül maradtak, azért történt, mert jelentések kiséretében adattak be, melyek a dolog lényegére nem tartozván, az öszeirásokat minduntalan forgató s használó tized-kezelők által félre tétettek. Már ha ezek bizonyerőtlenek lettek volna, 122 éven át oly

gondosan nem takargattatták volna; miért is hitelességük kétségbe vonása szinte csak a lovagiatlan kifogások közé sorozandó.

Ha a kérdés alatti öszeirások korában az okiratok szerkesztése iránt oly rendeletek állottak volna fen, mint jelenleg az ideiglenes polgári perrendtartásban, a ma megkivántató kiállítási kellékek bizonyára nem hiányzanának. Ezen p. perrendtartás 115. §-sa szerint az okiratok a készittetésük idejekor fenállott törvények szerint, a 132. §-nál fogva pedig a mennyiben az okirat érvényessége ennek alakjától függ, egyszersmind azon hely törvénye szerint itélendő meg, hol az kelettkezett; miután nem tagadtatik alperesek által, hogy az öszeirások a megye levéltárában léteznek, a megye levéltárában őrzött iratok fölött pedig különös törvény nem hozatott, de alperesek által szinte nem tagadtatik, sőt inkább állittatik, hogy az öszeirások az ő eleik által, az ő érdekükben történtek, — a megye levéltárából kiadott okirati hitelesitvények pedig a p. p. r. 114. §-sa szerint közokiratok, melyek a 113. §. szerint teljes bizonyerővel birnak: tehát a kérdés alatti öszeirások nem csak minden kétségkivüliek, hanem az őket őrző hiteles hely tekintélyével s érvényességével bíróknak tartandók; annál inkább, mert ezek az alperesek sokszori állitása folytán a nemesség önkénye szerint készitetvén, tehát annak tulajdonai lévén, a polg. prrend. 117. §-sa ereje mellett ellenükbe teljes bizonyerővel birnak.

11.

„A tized az álladalomnak volt kizárólagos tulajdona, s a főapátság a tizednek csak ideiglenes szedője volt, tehát arról le sem mondhatott, — s az 1848. 13. t. cz.

csak az urbéri viszonyokat megszüntető 9-dik t. czikknek magyarázata.[12]) Igy értelmezte ezt Deák Ferencz igazságügy-minister is a turiak és liszóiak folyamodványaira adott rendeleteiben; s igy értelmezi ezt a birod. törv. és korm. lap is 1850. VII-dik 44. szám alatti oktatásban, mely a szőllőkre nézve az 1848. előtti állapotot meghagyta."

Mennyire volt a tized az álladalom tulajdona, s mikép volt vagy nem volt joga a főpapságnak arról lemondani, igen szép kérdés, igen szép feladat, de erről értekezni a közjogászat dolga, s hozzánk jelenleg nem tartozik. Annyiban mégis jogositottaknak, sőt értekezésünk czéljából kötelezetteknek is véljük magunkat hozzá szólni, mennyiben ezt logikai igazság szempontjából — de csak a magánjog határáig tenni kell.

Alperesek azért hozzák kétségbe a főpapság lemondásának jogát, hogy kétségen kivülivé tegyék azon álli-

---

[12]) Ezen törvényczikk szövegét nem lesz felesleges idezárni.

XIII. t. cz. A papi tized megszüntetéséről

Az egyházi rend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemondván, az ország rendei ezen a haza oltárára letett áldozatot örök emlékezet okáért törvénybe iktatják, egyszersmind ezen lemondásnak nyomán elhatározzák.

1. §.

A papi tized akár természetben, akár természetbeni kiszolgáltatás helyett készpénzben teljesitetett, és pedig akár közvetlenül az egyházi rendnek, akár haszonbérlőknek fizettetett, akár örökös szerződés mellett, akár királyi adomány által szereztetett, ezennel örökre megszüntetik.

2. §.

3. §.

Menyiben a papi tized magán családok birtokába, akár örökös szerződés, akár királyi adomány által jutott, a tulajdonos magán családoknak, a közálladalom által leendő kármentesitése iránt Ő felsége magyar ministeriuma által a legközelebbi országgyülés elibe részletes törvényjavaslatot fog előterjeszteni.

tásukat, mely szerint a papi tized csak az urbéri telkeken szünt volna meg; s a törvénynek és eseményeknek ily értelmezése mellett a nemesi szőllőktőli tized további kiszolgáltatását s beszedését remélik elérhetni. De e remény nem valósulhat. Az igaz, hogy az urbéri viszonyokat megszüntető törvény bő magyarázatra várt, mikép ezt a következés mutatja is, de az nem igaz, hogy a tized fölötti 13. t. cz. magyarázatot igényelne, s annál kevésbé igaz, hogy ez a 9-nek lenni magyarázata. Egyiknek a másikhoz épen ugy nincs köze, mint nincs a legelő elkülönitésnek a sajtó-rendszabályhoz. A földesur Somogyban a maga urjogán tizedet soha nem kapott, s volt jobbágyaival szemközt most nem mint földesur, hanem mint pap áll; s a kérdésben forgó jogviszony e szempontból itélendő meg. A 9. t. cz. oly világos és határozott, hogy az minden tizedet átölel, mely valaha az egyházi rendet illette; volt az urbéri vagy nemesi telken; adatott az papoknak, vagy világiaknak, adatott az természetben vagy készpénzben, s szereztetett az királyi adomány által, mint a szent mártoni főapátságé, vagy örökös szerződés mellett, mint a somogyi nemességé, az mindegy; e törvény semmi kivételt nem tesz, és nem enged. S ekképen értelmezte Deák Ferencz is mint igazságügyi-minister, nem pedig ugy, mint alperesek állitják, mert a turiak folyamodásukban papi tizedet nem emlitvén meg, hanem szőllődézma iránt kérvén felvilágositást; miután szőllődézma alatt közönségesen kilenczed vagy uri tized értetett, ha a ministeri rendelet papi tizedről nem szól, az csak a maga rendén van; a milyen volt a kérdés, olyan lett a felelet. De a liszóiaknál máskép áll a dolog, s az ezek iránt leküldött rendeletben e szavak állnak: „a legközelebb mult országgyülésen alkotott törvények által csak

a papi tized általánosan (szüntetett meg) az urbéri állományhoz nem tartozó szőllők, s egyébb szerződvényes földektől pedig a tartozások megmaradtanak.“ E szerint ha a papi tized általánosan megszünt, akkor az a nemesi szőllőktől sem jár; s a mi még ezektől meg jár, az ezen rendelet szerint nem papi tized, hanem uri kilenczed vagy hegyvám, vagy a hol ez egyik sem divatozott, hanem tized, de csak egyedül, mi tehát kétségkivül uri tized, ott továbbra is ez jár meg. Ezen magyarázó rendelethez magyarázat nem kell. Hasonlóul czáfolja meg az alperesi ráfogást az 1850. birod. törv. és kormánylap VII. darab 44. sz. alatti rendelet is, mely alperesek állitása szerint a szőllőkre nézve az 1848. előtti állapotot meghagyta. Meghagyta igen is, de két kivétellel, hol t. i. a szőllő nem urbéri földön van, és a melyben papi tized nincs. Ez bebizonyul azon rendelet szavaiból, melyek következők:

„Az urbérbe be nem jegyzett, vagy urbérinek nem bizonyitható földön létező szőllőkre nézve, melyektől a fentebbiek szerint a kilenczed vagy hegyvám kiszolgáltatandó, az 1836: VII. t. cz. 3. §-sa értelme teljes épségben fenmarad; jogában áll tehát az ily szőllőadó tulajdonosának, vagy bérlőjének valamint a szüretelés idejét az eddigi szokás szerint meghatározni, szintugy a szokásos felügyeletet a szőllőben saját hegymestere, vagy más e czélra rendelt embere által eszközöltetni.“

„Mi végre a lelkészek irányában teljesitendő szolgálatokat és tartozásokat illeti, ezek iránt megjegyeztetik, hogy a főpapság lemondása következtében az ugynevezett papi tized örökre megszünik“ s at.

E sorok eléggé meggyőzők és magyarázók; magyarázat tehát ezeknek sem kell, mert magyarázni csak annyit

kellene, hogy a rendelet a papi tized megszüntetését nem csak az urbéri, hanem minden egyébb földre is kiterjesztette, s a nem urbéri földön létező szőllőktől kilenczednek vagy hegyvámnak, de nem kilenczednek és tizednek vagy hegyvámnak és tizednek kiszolgálását rendelte meg, illetőleg hagyta épségben; ugy de ezek az idézett sorokból olvashatók, tehát minden bővebb vitatkozás fölösleges, annál is inkább, mert maga ezen rendelet „oktatás" czimet visel, s elég kimerítő és világos. Erre tehát azt ráfogni, hogy ez az 1848. 13. t. cz. rendeletét csupán az urbéri földön létező szőllők tizedeire parancsolja értetni, egyátalában nem lehet, s igen érthetően inkább az ellenkezőt tartalmazza és tanitja.

12.

„Minden kétséget s magyarázatot kizár, s fölöslegessé tesz az 1853. martius 2-ki cs. nyiltparancs, melynek 17. §-sa nyiltan rendeli, hogy a szőllőhegyfokok és szőllőktől járó adózások és szolgáltatások csak akkor tekintendők megszünteknek, ha azok urbéri telekrészt képeznek."

Még csak ez kellett; még csak ez volt hátra, hogy a martius 2-ki cs. nyiltparancsból is köpönyeget csináljanak. Csak az a szerencse, hogy itt nem a köpönyeg takarja el az embert, hanem megforditva. — Kinek annyi tudománya van, hogy a betüket ismerni megtanulta, tehát olvasni képes; és annyi fogékonysága van, hogy előmondás után fölfogja, mikép az urbér nem papi tized, és a papi tized nem urbér, s csupán ennyivel, és minden egyébb szellemi tehetség nélkül azon cs. nyiltparancsot elbötüzi, a leghatározottabban fogja kimondani, hogy papi tizedet nem csak az idézett 17. §, de még a cs. nyiltparancs egész terjedelme sem hagy még csak sejteni is.

Ezen cs. nyiltparancs felteszi, hogy papi tized, mely 5 év előtt minden kárpótlási igény fentartása nélkül szüntetett meg, többé e földön nem létez; s midőn a 17. §-ban a szőllőktől járó adózásokról szól, ezek alatt a kilenczedet és hegyvámot, vagy általánosabban az 1836: VII. t. cz. 3. §-sában körülirt járandóságokat érti, ha t. i. ezek nem urbéri telek alkatrészét képező szőllőkben vannak: de a papi tizedet, mi nem uri jognak volt kifolyása, egyáltalában nem érinti, mert az, ezen cs. nyiltparancsra nézve ezelőtt már öt évvel meghalt, és el is temettetett; s azt sem ez, sem más rendelet uj életre nem keltette, sőt a martius 2-ki 52. sz. alatt kiadott föld-tehermentesitési cs. nyiltparancs 21. §-sa a magánosok tulajdonává vált papi tized kárpótlásáról rendelkezik is, mi nem történnék, ha az előbbi, t. i. az 51. sz. alatti martius 2-ki cs. nyiltparancs 17. §-sa alatt a tized további megadását is érteni kellene. Példa még egyszerübbé teszi a tárgyat. Ha ezen 17. §. ereje mellett a papi tized továbbra is megjár, akkor ezt e §. utolsó pontja szerint a tized-köteleseknek meg kell váltaniok, holott pedig erről az egyházi rend kárpótlás nélkül mondott le. — De továbbá e cs. nyiltparancs az egész országra kötelező levén, mi történik a már megszüntetett bortizedekkel; a 17. §-nak ilyképeni értelmezése mellett ezen megszüntetett tizedek ismét viszaállitandók, s továbbra is megadandók, végre pedig megváltandók lennének. Közelünkben Sz. Györgyváron, Bagolán, Móricz-helyen, Liszón, Tikoson és Vörsön a bortized birói itéletek által, — sok egyébb helyütt pedig, hol ezen tized ideiglenes szerződések által volt világosságban tartva, önkéntes abbanhagyás által valósággal meg van szüntetve, s fel kell tenni, hogy ez az egész országban igy van, mert az egyházi

rend tizedet nem szed; vajjon azon tized-jogositottak, kik a törvény rendeletének önként hódoltak, vagy kik erre birói itéletek által szorittattak, kedvezőtlenebb sorsot érdemelnek-e, mint azok, kiknél nem ezen esetek vannak, s kik ezen tizedet, törvény ellenére, maig is szedik. A közigazság ugy hozza magával, hogy az egyenlő joguak egyenlő sorsban részesüljenek; s a 17. §-st vagy mindnyájára ki kell terjeszteni, vagy egyre sem. — És most, a mi bennünket közvetlen érdekel, mi történjék a szent mártoni főapátsággal; erre a 17. §. alkalmazása mellett igen bajos a felelet; mert hogy a főpapsággal együtt a főapátur is lemondott somogyi tizedéről, azt csak onnan tudjuk, hogy a tized-pénztár bezáratott, s a főapátur 1848 óta a szerződött tized-örökváltságot nem követelte, de nem egyszersmind onnan is, hogy az ő jogán szedett bortized is megszünt volna. A nemesség a váltságot a pénztárba fizetni megszünt, de az ennek fejében megjárt bortized maig is divatoz. Ez pedig nincs a maga rendén. Ha a 17. §. alhalmazható, akkor a tized-pénztárt is ujra ki kell nyitni; ha pedig nem alkalmazható, akkor a tized-pénztár zárva marad ugyan, de kell, hogy egyszersmind a tized-lajstromok is bezárassanak.

Edeig elméltünk. Lássuk most a dolgot nehány sorban gyakorlati oldaláról is. Nevezetesen, mi és mennyi az, a mi papi tizednek tartandó. De mielőtt tovább mennénk, jogszabályképen jegyezzük meg, s bocsássuk előre, hogy: „törvény és törvényes szokás szerint a nemesi szőllőktől az illető föld-tulajdonost bizonyos meghatározott mennyiség hegyvám czime alatt, vagy e helyett a termésnek bizonyos része

mint uri dézma, s tartozás illeti egyedül.“ (4753. sz. a. sopr. főtörv. széki itélet 1853. május 6-ról).

Somogyban a bor-adózásnak több fajai vannak, p. o. ötöd, heted, hegyvám, hegyvám és tized, kilenczed és tized. Az ötöd leggyakoribb, s annyi mint a kilenczed és tized. A papi tized mindegyikben ben van, csak hogy egyiknél igen világos, mig a másiknál kifürkészhetlenül el van rejtve.

Az ötöd, kilenczed és tizedből lett, s ebben papi tized: a második ötöd, azaz a tizedik; tehát uri járandóságul a kilenczedik marad.

A heted nem tisztán uri ugyan, de benne a papi tized kinyomozhatlan. A hetedes hegyek adózásának története oda vezet, hogy itt is mindenütt kilenczed és tized létezett, de az 1726-ki szerződés létre jötte után a hegy-feladó tulajdonosok a szőllőmivelők sorsán könnyitni, s ezeket nagyobb munkásságra s szorgalomra ösztönözni kivánván, ezekkel uj egyességre léptek, mely szerint huszból hármat vettek és adtak, s a járandóságot saját néven hetednek nevezték. Láthatni egyes adatokat 1726. előtti időkről is, de ezekben számtévesztésnek kell lenni, mert 1726. előtt minden tizedek a főapátságé lévén, hihetetlen, hogy az ur a maga jogát a különben sem szivesen látott — osztályos atyafi — főapátság érdekeinek kedvéért elengedte, vagy csorbitni hagyta volna. — S vannak esetek, midőn a hegytulajdonosok védelemre kényszeritve e háromból kettőt papi joghoz kötötöttek. A valószinüség meg volt ugyan benne, de a valóság nem lett volna begyőzhető, s vagy csak az uri kegy bizonyitványául mutattatott fel a törvény szine előtt; vagy, ha a panasz alapja az adózás terhessége volt, hogy e miatt inkább a láthatlan pap legyen kárhoz-

tatva, mint a látható tulajdonos ur. Ebben tehát papi tized kipuhatolhatlan.

A hegyvám hasonló észrevételek alá jö, s szinte nem tisztán uri járandóság, de — ugy látszik — a csupán hegyvámos tulajdonosok sejtették, hogy a papi tized állandó jövedelem nem lesz. Papi tizedet felfödözni akarni itt is háladatlan munka lenne.

A hegyvám és tizednél kétségkivül a tized papi, a hegyvám uri járandóság. Ilyen tized melletti hegyvámnak itt ott kapáspint neve van; mi nem egyébbtől, mint az első végrehajtó számitási modorától eredt.

Végre a kilenczed és tizednél szinte magától értetik, hogy a kilenczed uri, a tized papi.

Nem kell, hogy mi jelöljük ki: melyik és mikép hajtsa meg fejét a törvény előtt; a tized kijelölte önmagát, avval elbánni a végrehajtó hatalom dolga; s most már nincs egyébb hátra, mint hogy a hoszu beszédnek legyen rövid a vége; igaz szónak nem kell hangos apostol; elkárhozottnak késő messiás nem üdvösség; ugyanazért a hozott válságos törvénynek szereztessék és adassék meg, mi az övé; a hátrányilag érdekletteknek pedig szolgáljon vigaszul, hogy: ingyen nyereség pénz nélküli veszteség, nem nagy veszedelem.

Figyelmeztetés.

Világ elébe bocsátott könyvnek minden házhoz országútja van; s azért könnyen megtörténhetik, hogy e könyvecske olyanok kezébe is kerül, kik, mint tizedkötelezettek magukat ebben érdekelve látandják. Ezeknek nem lesz fölösleges itt megmondani, hogy e könyv nem birói itélet, hanem csak elfogulatlan magános nézet; mely tehát senkinek sem jogot nem ajándékoz, sem kötelességet elébe nem szab. Minélfogva igen helytelenül, és törvénytelenül cselekednék, ki ebből ugy akarna okulni, hogy az itt kijelölt, és még gyakorlatban lévő tizedet tettleg megtagadhatja; — ily tettleges megtagadásnak költséges viszahelyezés lenne a vége. — A törvény ajtaja mindenki előtt nyitva áll, ki oda illően járul, meghallgattatást bizonyosan nyer.

KÖNYVTÁR
149584
KAPOSVÁR

Sajtó hibák.

Lap	*sor*	*helyett*	*olvasandó.*
4.	19.	becsültetett	beültetett
—	20.	jutalbér	jutalék
16.	23.	megkisérlette	megkisérlett
17.	2.	e szó után: inditott;	teendő: mely
22.	20.	birhatták	birhattok
47.	15.	Batthány	Batthyáni
78.	11.	Egyhangulat	Egyhangulag
80.	4.	tekinteti	tekintet